

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

Katedra právních dějin

Diplomová práce

**PRÁVNÍ ÚPRAVA VÝUKY NÁBOŽENSTVÍ
V ČESKÝCH ZEMÍCH V 19. A 20. STOLETÍ**

Vedoucí diplomové práce: Prof. JUDr. Jiří Rajmund Tretera

Diplomant: Markéta Jančarová

Praha 2007

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze dne 11. června 2007

Markéta Jánčarová

Poděkování

Děkuji prof. JUDr. Jiřímu Rajmundu Treterovi, vedoucímu diplomové práce, že probudil můj zájem o tuto problematiku svými podnětnými přednáškami z oboru práva církevního a konfesního, jichž jsem se během svého studia na právnické fakultě již od prvního ročníku účastnila.

Zejména bych mu však chtěla poděkovat za cenné rady, které mi poskytoval při psaní této diplomové práce, a za velký zájem, s nímž ji po celou dobu sledoval.

Obsah:

1. Obecná východiska pro zkoumání právní úpravy výuky náboženství v 19. a 20. století.....	5
1.1 Vymezení tématu práce	5
1.2 Stručný popis právní úpravy školství do r. 1805	6
1.3 Interkonfesijní poměry způsobené vydáním tolerančního patentu a jejich vliv na výuku náboženství	8
2. Výuka náboženství v letech 1805 – 1867.....	11
2.1 Právní úprava školství – Schulkodex.....	11
2.2 Škola kolem roku 1840.....	13
2.3 Změny směřující ke konkordátu	15
2.4 Konkordát	18
3. Výuka náboženství v letech 1867-1918	20
3.1 Nové konfesijní poměry	20
3.2 Úprava vyučování náboženství do roku 1918	23
4. Výuka náboženství v letech 1918 – 1948.....	28
4.1 Poměr státu a církvi	28
4.2 Vyučování náboženství na školách národních.....	30
4.3 Vyučování náboženství na školách středních	32
5. Výuka náboženství v období nesvobody (1948 – 1989)	34
5.1 Vztah státu a církvi	34
5.2 Úprava vyučování náboženství.....	36
6. Výuka náboženství po roce 1989	39
6.1 Obnovení světského státu od roku 1990.....	39
6.2 Úprava vyučování náboženství.....	40
7. Závěr	43
Seznam zkratk	46
Literatura a prameny	47

1. OBECNÁ VÝCHODISKA PRO ZKOUMÁNÍ PRÁVNÍ ÚPRAVY VÝUKY NÁBOŽENSTVÍ V 19. A 20. STOLETÍ

1.1 Vymezení tématu práce

Problematika právní úpravy výuky náboženství může být zařazena jednak do oboru práva konfesního,¹ jednak v širším pojetí jako součást správního práva.² Právo ústavní pak obsahuje základní ustanovení, kterými se celá oblast řídí.³

Možnost seznamovat mládež se základy náboženských soustav, k nimž se hlásí státem uznané církve a náboženské společnosti je jedním z projevů náboženské svobody. V historii školství v českých zemích se tak tradičně dělo formou předmětu „náboženství“, resp. „náboženské výchovy“. Vzhledem k tomu, že výuka náboženství byla po většinu zkoumaného období integrována do učebních osnov veřejného školství jako klasifikovaný předmět povinný pro členy církví, resp. náboženských společností,⁴ pokládám za nezbytné zmínit se stručně u každého popisovaného časového úseku o organizaci tehdejší školské soustavy. Rovněž nelze opomenout nastínit alespoň základní vztah státu a církví (náboženských společností) v popisovaném období.

¹ „Pod pojmem konfesní právo bývá tradičně zahrnována právní disciplína, zabývající se státními předpisy, které se týkají církvi. Tento termín byl zaveden snad jako výraz snahy některých států garantovat rovnoprávnost různých vyznání (konfesi).“ TRETERA, Jiří Rajmund, *Konfesní právo a církevní právo*, s. 34.

² „...správní právo je ta část právního řádu, která upravuje veřejnou správu. Představuje soubor právních norem vztahujících se na veřejnou správu, pokud jde o její organizaci a činnost, včetně vztahů vznikajících při jejich výkonu mezi nositeli veřejné správy na jedné straně a fyzickými nebo právnickými osobami na straně druhé.“ HENDRYCH, Dušan a kol., *Správní právo. Obecná část*. 5. vydání, s. 16.

³ Ústavní principy viz základní zákon státní č. 145, Listina základních práv a svobod.

⁴ Cf. TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, s. 100.

Časové rozmezí 19. a 20. století, které tato práce zkoumá je značně rozsáhlé a bylo tedy důležité najít vhodné východisko pro jeho rozdělení. Po studiu základních pramenů jsem zvolila chronologické členění dle jednotlivých historických událostí, které považuji pro školskou soustavu za zásadní.

S ohledem na obsáhlou zkoumaného tématu jsem se rovněž rozhodla zaměřit se na školství „národní“,⁵ pozdější terminologií pojmenované jako „státní“,⁶ které je zároveň označováno jako „interkonfesijní“.⁷

1.2 Stručný popis právní úpravy školství do r. 1805

Školství nižší v českých zemích bylo v polovině 18. století v žalostném stavu, trpělo nedostatkem prostředků a schopných učitelů. Josef Hronek píše: „Nebylo učebnic a učitelů, jejichž úkol pravidelně zastávali vysloužilí vojáci a zběhlí studenti, návštěva byla pranepatrná.“⁸ Nebylo výjimkou, že zájemci o učitelské místo uměli stěží číst a psát, z počtů často neznali ani sčítání a odčítání.⁹ Na venkovských školách se učilo pouze náboženství a psaní, na městských piaristických školách kromě toho také psaní, počítání a latině.

Přelom nastává až za vlády Marie Terezie. Císařovna si uvědomuje důležitost organizované výchovy pro celkový ekonomický rozvoj státu a svým výrokem „Die Schule ist und bleibt allezeit ein Politikum“ předznamenává etatizaci a výraznou reformu školství, do té doby spravovaného především katolickou církví a jejími řády.¹⁰ Důležitým momentem v historii školství v českých zemích se pak stává vydání Tereziánského řádu školního¹¹ v roce 1774. Do té doby selektivní

⁵ „Školy národní jsou termín pro označení souboru škol, určených obecnému vzdělávání veškeré mládeže ve věku školou povinném.“ HÁCHA, Emil, HOBYZEL, Jiří, WEYR, František, LAŠTOVKA, Karel, *Slovník veřejného práva československého*, sv. IV., s. 807.

⁶ Termín „státní škola“ je uveden i v Listině základních práv a svobod, což je patrně reziduum z doby, kdy veřejné školy (základní a střední) byly zřizovány výlučně státem.

⁷ Školy přístupné žactvu bez rozdílu konfese, jimi podle § 2 zák. č. 62/1869 ř. z. všechny veřejné školy v zemích českých.

⁸ HRONEK, Josef, *Národní škola a katecheta*, s. 78.

⁹ Cf MORKES František, *K historii českého církevního školství*.

¹⁰ Cf HRONEK, Josef, *Národní škola a katecheta*, s. 53.

¹¹ Všeobecný řád školní pro německé normální, hlavní a triviální v c. k. zemích dědičných (Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschule in den sämtlichen k.k. Erbländern) – státním jazykem byla němčina, proto byly všechny školy nazývány německé, nicméně v českých zemích se na venkově vyučovalo česky.

školský systém je obohacen soustavou elementárních veřejných škol ke vzdělání veškerého obyvatelstva.¹²

Tento řád se stal základem reformovaného školského systému, stát převzal vrchní dozor nad školami a byla ustanovena povinná školní docházka od 6 do 12 až 13 let a nad to ještě opakovací hodiny nedělní (Wiederholungsschulen) do 18. až 20. roku. Školy byly rozděleny na 3 stupně – triviální, hlavní a normální. Na školách triviálních (farních a filiálních) se učilo tzv. trivium (tj. čtení, psaní, počítání) a náboženství. Náboženství vyučovali sami kněží, učitelům, jako jejich pomocníkům příslušelo pouze s žáky probranou látku opakovat.¹³

Zrušení jezuitského řádu brevem Dominus ac Redemptor noster z 21. července 1773, které vydal papež Klement XIV.,¹⁴ zasáhlo především střední školství – gymnázia.¹⁵ V důsledku okamžitého nedostatku vyučujících bylo již 9. října 1773 vydáno vynesení, které upřednostňuje dosavadní učitele (exjesuity) při obsazování učitelských míst.¹⁶ Ani toto opatření však nedokázalo zabránit výrazné redukci počtu gymnázií. Kádner k tomu dodává: „V samotných Čechách na příklad v letech 1773 – 1777 ze 44 škol zavřeno 31, tedy téměř tři čtvrtiny!“¹⁷

Gymnázia byla organizována jako ústavy pětitřídní, o třech třídách gramatikálních a dvou humanitních, náboženství patřilo k těm předmětům, které byly vyučovány ve všech třídách.¹⁸ V této souvislosti píše Karel Jindřich Seibt, univerzitní profesor a direktor gymnasií ve zprávě z roku 1777 předkládané zemskému guberniu a dvorské studijní komisi: „Náboženství učí se na gymnáziích každé soboty odpoledne ve všech třídách, přičemž čítanka normální školy slouží za podklad. Vyučovací řečí je mateřština žáků.“¹⁹

Velkou snahou Josefa II. bylo především zestátnění a zesvětštění školství do té míry, že byli kněží zcela vyloučeni z vyučování na školách a byli nově zavedeni komisaři světští jako orgán státního dozoru, vedle dozoru duchovního. Množství

¹² Cf MORKES, František, *Největší reforma v dějinách školství*.

¹³ Cf KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl, s. 61.

¹⁴ Cf ČORNEJOVÁ, Ivana, *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*, s. 207.

¹⁵ „V době zrušení řádu jezuitského bylo jich v zemích habsburských 38 v moci jezuitů, 24 piaristů a 18 jiných řádů.“ KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl, s. 58.

¹⁶ Cf ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české. obraz jejich vývoje a osudů*, I. sv., s. 141.

¹⁷ KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl, s. 65.

¹⁸ Cf ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české. obraz jejich vývoje a osudů*, I. sv., s. 143.

¹⁹ *Ibid.*, s. 151.

náboženských úkonů bylo redukováno.²⁰ Školská opatření provedená osvícenským panovníkem přinesla krom veskrze pozitivní laicizace školství také negativní následky. Ve snaze zlepšit jazykové znalosti německého jazyka poddaných se školy germanizovaly a panoval utilitární centralismus, který nepřihlížel k rozdílům mezi jednotlivými oblastmi.

K dalšímu vývoji poznamenává Otakar Kádner: „Zatímco Leopold II. během své krátké vlády dovedl zadržeti rostoucí nespokojenost s radikálními opravami svého předchůdce, za Františka I. nastala změna. Na nátlak duchovenstva..., které upozorňovalo na ‚škodlivé důsledky a vady‘ osvícenské školy a domáhalo se revizí osnov a učebnic, posílení náboženství...“²¹ V roce 1803 je tedy zřízena zvláštní komise dvorská, pověřená reformou vyučování náboženství. Už v roce 1805 předkládá komise císařovi ke schválení Politické zřízení školské (Schulkodex)²², odborníky označovaný jako „ein pädagogisches Meisterwerk“, který stabilizuje elementární školství na více než půlstoletí.²³ Osvícenské pojetí školy a školní výuky bylo v podstatě odstraněno. Tento krok byl také odrazem tehdejší komplikované mezinárodně politické situace, promítly se zde především „obavy, že by prostřednictvím osvícenského školství mohly do monarchie pronikat myšlenky a vlivy spojené s francouzskou revolucí.“²⁴

1.3 Interkonfesijní poměry způsobené vydáním tolerančního patentu a jejich vliv na výuku náboženství

Důležitým momentech v dějinách vztahu mezi církví a státem se stal tzv. Toleranční patent, veřejně oznámený dne 20. října 1781 císařem Josefem II.²⁵ Pro ilustraci důvodu, které osvícenského panovníka k jeho vydání vedly, citujme z jeho dopisu ze dne 19. června 1777, adresovaného matce, tehdejší panovnici dědičných zemí: „Činiti věci jen napolo, neshoduje se s mými zásadami; jest potřebí buďto úplné svobody bohoslužby, anebo dlužno, abyste ze svých zemí

²⁰ KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl, s. 66.

²¹ *Ibid.*, s. 69.

²² Politische Urfassung der deutschen Schulen für die k. k. Österr. Provinzen

²³ KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl, s. 70.

²⁴ MORKES, František, *Politické zřízení školské z roku 1805*.

²⁵ „Patent byl původně míněn jako vládní instrukce, která by nebyla sdělena veřejnosti. Poněvadž se však psalo o něm v novinách, císař se rozhodl, aby byl patent vyhlášen ...“ BEDNÁŘ, František, *Toleranční patent*, s. 63.

vypudila všechny, kteří nevěří totéž co Vy a nepřejímají tytéž formy, aby vyzývali téhož Boha a sloužili témuž bližnímu.²⁶ V následujících řádcích pak Marii Terezii vyzývá k tomu, aby nezachraňovala své poddané proti jejich vůli a aby se nevkládala do věcí jiných v případech, kdy se „zachovávají zákony přírody a společnosti a její nejvyšší bytost není zneuctívána, ale uznávána a vyzývána.“²⁷

Zajímavostí na tolerančním patentu je tedy skutečnost, že byl vydán nikoliv pod nátlakem poddaných či šlechty, ale z vlastní vůle panovníkovy. Již v jeho úvodu čteme o škodlivosti útisku svědomí a poukazuje na užitek vyplývající z pravé křesťanské tolerance.²⁸ Katolíkům byla ponechána přednost veřejného výkonu (*exercitium religionis publicum*), vyjmenované konfese, pravoslavní, evangelíci augsburského a helvétského vyznání, byly tolerovány a bylo jim umožněno přiměřené soukromé vykonávání náboženství.²⁹ Podmínkou založení sboru bylo alespoň 100 rodin nebo 500 duší téhož vyznání na jednom místě nebo nejbližším okolí. Tyto sbory pak získaly možnost povolávat si učitele a kazatele a zakládat své školy. Pro církevní příslušnosti dětí bylo rozhodující vyznání otce. Ve smíšených manželstvích pak následovali vyznání katolické otce všechny děti, v případě evangelického otce, pouze chlapci.³⁰

Ve školských záležitostech následovaly patent dvorní dekrety,³¹ které upravovaly především postavení nekatolických dětí v majoritních „katolických“ školách.³² Hodiny náboženství měly být první nebo poslední vyučovací hodinu, aby se těchto hodin děti účastnit nemusely a „nebyly náboženským vyučováním katolickým myšleny“.³³ V tomtéž smyslu to bylo vyžadováno i opačně, pokud dítě katolického vyznání navštěvovalo školu nekatolickou.

O tom, jak se ze začátku v praxi uplatňovala tolerance ve školství poznamenává Emanuel Havelka: „...dítětkám upíráno namnoze právo k dobrodiní tolerančního patentu, poněvadž prý nemohou vlastním rozumem a dle své vůle o svém náboženském nesvědčení rozhodovat, nejsouce *sui juris*. Zacházelo se s nimi jako

²⁶ HAVELKA, Emanuel, *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*, s. 2.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ BEDNÁŘ, František, *Toleranční patent*, s. 62.

²⁹ Cf. HAVELKA, Emanuel, *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*, s. 3.

³⁰ Cf. BEDNÁŘ, František, *Toleranční patent*, s. 63.

³¹ Dvorní dekret z 23. srpna 1782, dvorní dekret z 7. listopadu 1783.

³² Je nutné podotknout, že toleranční patent umožnil vyjmenovaným konfesím zřídit vlastní školu, kde se k vyznání přihlásilo aspoň 100 rodin.

³³ Cf. HAVELKA, Emanuel, *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*, s. 35.

s dětmi katolickými, nuceny ve školách k stejným náboženským povinnostem, teprve u vyšších úřadů museli se rodiče domáhati nápravy.³⁴

Dvorským zařízením z 3. února 1783 bylo dále stanoveno, že děti nekatolického vyznání, pokud navštěvují veřejnou vyučovací ústav, mají být vyučování svému náboženství svými kazateli a katechety (Religions-Lehrer). Tito žáci se pak na konci vyučovacího období prokazovali vysvědčením „o píli a pokroku“, které museli předkládat představenému školy.³⁵ Jelikož každé vyučování začínalo i končilo modlitbou, dvorské nařízení z 3. listopadu stanovilo: „...nekatolickým ale žákům ponechá se volno, aby na počátku vyučování přes modlitbu přede dveřmi počkali na konci vyučování před počtím modlitby odešli, když by nechtěli při modlitbě setrvati.“³⁶ Učebnice pro katolickou a nekatolickou školu byly stejné, výjimkou knih náboženských a bylo také nařízeno vydat nový slabikář (Namenbüchlein), který nebude obsahovat malý katechismus a modlitby, určené jen k potřebě katolíků.

---

³⁴ Ibid., s. 19 – 20.

³⁵ Ibid., s. 35.

³⁶ Ibid.

2. VÝUKA NÁBOŽENSTVÍ V LETECH 1805 – 1867

2.1 Právní úprava školství – Schulkodex

Výnosem císaře ze dne 21. ledna 1804 bylo ohlášeno zavedení nové organizace školy obecné. Jeho první slova podle Otakara Kádnera zněla: „...vzdělání lidu jest z nejnnutnějších potřeb státních, pročež také císař jeho účelné obstarávání v duchu doby počítá ke svým největším povinnostem...“ V dalších svých 40 bodech výnos podává hlavní zásady učební osnovy a pověřuje vypracování instrukcí zvláštní komisi dvorskou, ustavenou v roce 1803 pro reformu vyučování náboženského.³⁷ Výsledkem práce komise je pak právní předpis sjednocující všechny dosud vydané nařízení školské v jeden celek, celým názvem „Polische Verfassung der deutschen Schulen für die k. k. österreichischen Provinzen“ (zkráceně Schulkodex), vyhlášený nejvyšším nařízením dne 11. srpna 1805. Toto školské zřízení politické se tak stalo novým základem pro obecné školství, s malými změnami setrvalo až do r. 1848.³⁸

Jak již bylo výše řečeno, universitní profesor Otakar Kádner poznamenává, že tehdy „dílo, císař sám nazval ‚ein vortreffliches Elaborat‘ a odborníci tehdejší dokonce ‚ein pädagogisches Meisterwerk‘, dnes je o díle tom úsudek ovšem jiný.“³⁹ František Morkes soudí, že tento předpis v podstatě umrtvil pozitivní rozvoj škol a vzdělanosti pod dobu celé první poloviny 19. století. Školy byly postaveny pod tuhý dozor spojený s cenzurou a v duchu řady příkazů a pokynů

³⁷ Cf. KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl, s. 71.

³⁸ Cf. ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české, obraz jejich vývoje a osudů*, I. sv., s. 216.

³⁹ KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl, s. 71.

měly opustit cestu, na níž vychovávaly pro absolutistický stát nebezpečné „mudrující floutky“. Často v této souvislosti bývá uváděna hlavní zásada tehdejšího školství „Rakousko nepotřebuje lidí učených, nýbrž dobrých poddaných“.⁴⁰ V Schulkodexu samém pak čteme: „Obecné školy mají tudíž náboženské pravdy do srdcí mládeže důkladně vštěpovati, dětem správná poučení dávati o věcech a poměrech, v nichž žijí a v nichž žítí budou. Čtení, psaní a počítání budou kromě náboženství jediné předměty učebné, kterých školy ty směji užívatí jako prostředku ke svému účelu.“⁴¹

Dozor nad školstvím svěřen byl opětně pouze duchovním: místním farářům nad školami triviálními, děkanům či vikářům nad školstvím v okrese, kanovníkovi „scholastikovi“ nad školami v hlavním městě a celé diecézi.⁴²

Jedno- nebo dvoutřídní triviální školy byly zřizovány v sídlech farních a filiálních kostelů. Učilo se v nich trivium (čtení, psaní, počítání a základy slohu) a náboženství. Nejbližším představeným učitelům byl místní farář.⁴³ Ve škole byl povinen vyučovat on nebo jeho zástupce náboženství a biblickou dějepravu. Učitel mohl tuto probranou látku pouze opakovat. Pro školní mládež kněz také sloužil mše svaté a uděloval jim svátosti.⁴⁴ Nikdo z kandidátů teologie nebyl vysvěcen na kněze, nevykázal-li se aspoň dobrým vysvědčením o zkoušce z katechetiky a pedagogiky. Výjimka byla podle Schulkodexu dovolena pouze klerikům řádu piaristů, kteří podobného vzdělání nabývali noviciátě.⁴⁵

V krajských městech byly zřizovány troj- a později čtyřtřídní hlavní školy. Kromě trivia tu 3 až 4 učitelé, katecheta a ředitel vzdělávali žáky v náboženství, latině, geometrie, přírodopisu a fyziky.⁴⁶ Josef Hronek píše o počtu hodin věnovaných zde výuce náboženství: „...katecheta měl v první třídě 1 hodinu, učitel druhou, ve kteréž náboženství opákoval, ve 2. a 3. třídě katecheta učil 2 hod., druhé 2 hod.

⁴⁰ MORKES, František, *Politické zřízení školské z roku 1805* In <http://www.rvp.cz/clanek/500/1092>

⁴¹ ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české, obraz jejich vývoje a osudů*, I. sv., s. 217.

⁴² ČI HRONEK, Josef, *Národní škola a katecheta*, s. 88.

⁴³ ČI HAVELKA, Emanuel, *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*, s. 255.

⁴⁴ ČI KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl, s. 61.

⁴⁵ ČI ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české, obraz jejich vývoje a osudů*, s. 220.

⁴⁶ ČI HRONEK, Josef, *Národní škola a katecheta*, s. 88.

opakoval a cvičil učitel, ve 4. třídě měl 3 hod. katecheta a 2 hod. opakoval učitel se žáky část katechetou vyloženou.⁴⁷

Dosavadní normální školy v hlavních městech byly nazvány školami vzornými (Musterhauptschulen) a určeny především pro výchovu učitelského dorostu, pro vzdělání obchodní, průmyslové a hospodářské měly se zřizovat školy reálné.⁴⁸ Gymnázium bylo považováno za školu vyšší, žáci do něj mohli být přijati pouze na základě úspěšně vykonané zkoušky. Vyučování náboženství zde bylo svěřeno výhradně katechetovi v rozsahu 2 hodiny týdně v každém ročníku v gramatikálních i v humanitních třídách.⁴⁹

Veškeré vyučování na školách tak bylo uvedeno s vyučováním náboženským v úzké souvislosti, náboženství bylo středem výchovy, katolické děti chodily denně do kostela.⁵⁰ Školské zřízení od nich očekávalo podřízenost vůči božské autoritě a horlivé plnění náboženských povinností.⁵¹ Povinná školní docházka byla od 6 do 12 let, do 18 let (později do 15) pak žáci navštěvovali nedělní školy opakovací.⁵²

Výsledkem těchto změn byl všeobecný vzrůst školství v naší vlasti, byť se mnohdy odehrával v poměrech nepřilíš snadných. Čeští stavové byli především nespokojeni s germanizační a centralizační politikou vídeňského vlády, což vyvrcholilo následně v třicátých letech žádostí, aby na středních školách alespoň náboženství bylo vyučováno česky.⁵³ Povinná školní docházka se rok od roku zlepšovala, přibývalo tříd i škol, ač vyučování bylo leckde v poměrech více než skromných.⁵⁴

2.2 Škola kolem roku 1840

Zřízení a správa škol byla v rukou církve, učitelé při školách ustanovení byli nesamostatní a podřízení.⁵⁵ Před vyučováním či po něm byla školní mládež

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid., s. 89.

⁴⁹ Cf ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české, obraz jejich vývoje a osudů*, I. sv., s. 236.

⁵⁰ Cf HAVELKA, Emanuel, *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*, s. 256

⁵¹ Cf MORKES, František, *Politické zřízení školské z roku 1805*.

⁵² Cf HRONEK, Josef, *Národní škola a katecheta*, s. 89.

⁵³ Cf KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl, s. 88.

⁵⁴ Cf ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české, obraz jejich vývoje a osudů*, I. sv., s. 256.

⁵⁵ Cf GABRIEL, Václav, *Obrázky ze školství českého a rakouského z XVIII. a XIX. století*, s. 81.

každodenně voděna na mši,⁵⁶ učitel zpravidla doprovázel bohoslužbu hrou na varhany. Děti se na zpěvu při mši zpravidla příliš nepodíleli, neboť „ve zpěvu písní kostelních cvičení nebyly“.⁵⁷ V roce 1831 zrušila konzistoř docházku dětí na mši svatou v mrazivých dnech a v dalších letech bylo dále zdůrazňováno přizpůsobování společných bohoslužeb vzhledem k věku, zdraví a rozumu dětí a také vzhledem k ročnímu počasí.⁵⁸ Náboženství pak bylo integrálním předmětem výuky, o čemž svědčí skutečnost, že mezi modlitbou a čtením z malého katechismu byla opakována násobilka.⁵⁹

Učitelovou povinností bylo sledovat vyučování katechety a učivo s žáky opakovat. V praxi bylo ovšem obvyklé, že na školách vyučováno katechismu jen vlahně a povrchně, katecheté si často měnili rozvrhy hodin, přenechávali svoji výuku učitelům, učitelé pak při výuce katechetů nebývali přítomni a s žáky katechismus neopakovali.⁶⁰ Učebními pomůcky byl katechismus a biblická dějprava, tyto knihy sloužily jako čítanka, některé pasáže se žáci museli učit z paměti. V sobotu pak učitel žákům předčítal evangelium.⁶¹

Školy pro nekatolické děti byly v podstatě dvojí: židovské a protestantské. Židovské školy se zřizovaly především ve větších městech při významných židovských obcích. Byly pod dozorem státním s výukou němčiny, matematiky, zeměpisu a etiky.⁶² Stát židovské školství podporoval z obav, že by nevzdělaná židovská mládež mohla být postrachem pro veřejnou mravnost.⁶³ Pokud si rodiče přáli, mohly židovské děti navštěvovat školy katolické. Ve třídě seděly ve zvláštních lavicích a mohly odcházet před modlitbou a před začátkem náboženství.⁶⁴ Katolické a protestantské děti navštěvovaly židovskou školu spíše výjimečně.⁶⁵

⁵⁶ Cf MORKES, František, *K historii českého církevního školství*.

⁵⁷ Cf GABRIEL, Václav, *Obrázky ze školství českého a rakouského z XVIII. a XIX. století*, s. 81-82.

⁵⁸ Cf MORKES, František, *K historii českého církevního školství*.

⁵⁹ Cf GABRIEL, Václav, *Obrázky ze školství českého a rakouského z XVIII. a XIX. století*, s. 82.

⁶⁰ Cf MORKES, František, *K historii českého církevního školství*.

⁶¹ Cf GABRIEL, Václav, *Obrázky ze školství českého a rakouského z XVIII. a XIX. století*, s. 85.

⁶² Cf PAŘÍK, Arno, *Židovské školství*.

⁶³ Dekret císařského dvora u roku 1810 dokonce přikazoval, že před židovskou svatbou museli snoubenci prokázat známost Bne-Zionu (Synové Sionu), učebnici židovského náboženství a morálky. MORKES, František, *K historii českého církevního školství*.

⁶⁴ Cf MORKES, František, *K historii českého církevního školství*.

⁶⁵ Ku příkladu v roce 1886 bylo v Čechách 113 židovských škol, které navštěvovalo celkem 4073 židovských, 192 katolických a 17 protestantských dětí. Cf PAŘÍK, Arno, *Židovské školství*.

Protestantské školy je možno charakterizovat jako školy ryze národní a lidové. Navazovaly na školství Jednoty bratrské a úroveň vzdělání byla dobrá, což dosvědčuje fakt, že byly chváleny při vizitacích i katolickou vrchností.⁶⁶ Již v roce 1782 vyšel pro jejich potřebu Slabikář pro žáky helvetského a augsburského vyznání.⁶⁷

Poměry na katolických i nekatolických obecných školách se příliš nelišily,⁶⁸ vyučováno bylo za velice skrovných podmínek, učitelé si pak vždy museli zajistit obživu ještě v mimoškolním zaměstnání.⁶⁹

2.3 Změny směřující ke konkordátu

Březnové události roku 1848 měly vliv i na oblast školství. Žádala se především svoboda slova i tisku, rovnost náboženských vyznání před zákonem a v právech občanských.⁷⁰ Zřizuje se rovněž správní orgán, který má nahradit studijní dvorskou komisi. Císařským rozhodnutím z 23. března 1848 vzniká nový centrální úřad školní⁷¹ – Ministerstvo kultu a vyučování.⁷²

Hned první ministr, bývalý druhý prezident dolnorakouského apelačního soudu, dr. František Sommaruga⁷³ po sobě zanechává pozoruhodné dílo: Nástin základních zásad pro veřejné vyučování v Rakousku, shrnutí výsledků návrhů a úvah týkajících se veřejného školství.⁷⁴ Vyučované předměty na školách národních jsou upraveny v § 13, na prvním místě je uvedeno náboženství a mravověda. Následující ustanovení praví: „... na venku, kde je to žádoucí i kde duchovní správě to poměry dovolují, může duchovní správa kromě náboženství i jinou část vyučování na škole národní převzít, k podpoře učitelstva...“⁷⁵ Poslední paragraf úpravy národních škol pak oznamuje, že upravení škol akatolických bude uskutečněno podle zásady o stejné oprávněnosti křesťanských vyznání,

⁶⁶ Cf MORKES, František, *K historii českého církevního školství*.

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ Cf HAVELKA, Emanuel, *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*, s. 248.

⁶⁹ *Ibid.*, s. 252.

⁷⁰ Cf ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české, obraz jejich vývoje a osudů*, II. sv., s. 5.

⁷¹ Cf KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl, s. 93.

⁷² „R. 1861 bylo zrušeno a přičleněno k ministerstvu vnitra jako vyučovací rada, ale r. 1867 opět bylo zřízeno a trvalo až do zániku monarchie.“ HRONEK, Josef, *Národní škola a katecheta*, s. 89

⁷³ Cf ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české, obraz jejich vývoje a osudů*, II. sv., s. 6.

⁷⁴ *Ibid.*, s. 12.

⁷⁵ *Ibid.*, s. 20-21.

pro židovské školy měl být pak vydán zákon.⁷⁶ Náboženství je vyučováno zpravidla farářem, který byl rovněž předseda správy každé školy, vedle něj měl důležité postavení učitel fidií.

Podle § 25 mělo být na vyšším gymnáziu vyučováno náboženství ve formě četby písemných pramenů křesťanství s hlavními momenty dějin náboženství, dějin církevních a rozumové zdůvodnění mravouky. Aspiranti studia teologie vyučování byli v nejvyšším ročníku základům hebrejštiny.⁷⁷

Ministr Lev hrabě Thun vyhlásil dne 15. září 1849 Nástin organizace gymnázií a reálek. Odpůrci tohoto právního aktu upozorňovali především na fakt, že soustava odborných učitelů (kterou nástin zaváděl) bude rozvracet pedagogickou výchovu a znemožní výchovu mládeže v duchu katolického křesťanství. Thun se snažil vyvrátit argumenty kritiků vnesením z roku 1854, kde prohlašuje, že „...křesťanský směr všeho vyučování gymnasiijního nezávisí pouze na učení náboženství jako předmětu, nýbrž na duchu, v němž se vyučuje ostatním předmětům.“⁷⁸ Jako ústupek, který mu zajistil definitivní schválení nástinu, přiznal biskupů právo dohledu nad vyučováním, přímo nebo prostřednictvím zvláštního komisaře.⁷⁹

Náboženství na gymnáziu bylo od roku 1849 vyučované v každé z osmi tříd 2 hodiny týdně⁸⁰, později bylo vnesením z roku 1855 byla v oktávě studentům ubrána jedna hodina řeckého jazyka ve prospěch katolického náboženství (v VIII. třídě gymnázia byly tedy vyučovány 3 hodiny náboženství týdně). V roce 1850 bylo Thunem vydáno nařízení, že katecheta střední školy, pokud jeho návrhy nebyly přijaty ředitelem, má právo obrátit se přímo na biskupa.⁸¹

Vedle předpisů upravujících gymnázia vznikl rovněž nástin upravující o organizaci škol reálných. Reálky měly podle nástinu dvojitý úkol: po stránce teoretické udílet vyšší odborné vzdělání, po stránce praktické vzdělávat odborně ve věcech

⁷⁶ Ibid., s. 23-24.

⁷⁷ Ibid., s. 25.

⁷⁸ Ibid., s. 55.

⁷⁹ Ibid., s. 56.

⁸⁰ Ibid., s. 50.

⁸¹ ČEKÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I.díl, s. 96.

technických. Nižší reálka byla trojtřídní ústav, žáci pak pokračovali na trojtřídní vyšší reálku. Náboženství se vyučovalo ve všech ročnících.⁸²

Škola národní byla za působení ministra Thuna prohlášena za školu povinnou pro všechny děti jednoho školního obvodu. Její úkol zdaleka nespočíval jen ve vyučování učebních předmětů, ale byl kladen rovněž důraz na výchovu náboženskou a mravní. V této souvislosti podotýká Jan Šafránek, že byla ve své podstatě vlastně ústavem konfesijním, neboť sloužila určité církvi a potřebám určitého vyznání.⁸³ V obcích, kde bylo obyvatelstvu dvou konfesí s vlastní duchovní správou, měla každá z nich právo zřídit si vlastní školu. V případech, kdy si příslušníci církve toto nemohli dovolit, bylo umožněno používat společnou školní budovu, ale vyučovat se muselo pro každou konfesí zvlášť a rodiče byli povinni posílat děti do oddělení své konfese. V případech nouze byly připouštěny i školy simultánní, v nichž se vyučovala školou povinná mládež bez rozdílu vyznání.⁸⁴

Je zajímavé jak je na působení ministra Thuna rozdílně nahlíženo. Autor mnoha příruček pro katechety, katolický kněz Josef Hronek ho hodnotí jako „naplněného hlubokou vroucností náboženskou“ a dodává, že jeho vize státu jako útvaru zcela křesťanského měla být dosažena návratem do „předosvicenského“ stavu.⁸⁵ Za to Emilem Havelkou je Thun označován jako původce „všelikých školských pohrom“ a ztělesněním zpátečnictví a absolutismu ve školství.⁸⁶ Je mu přičítáno poněmčování středního školství, obnovení školního dozoru biskupy, návrat jezuitů do Rakouska a konečně je odsuzován za své „zásluhy“ o „hanebný“ konkordát z roku 1855.⁸⁷ Profesor Kádner je ve svém hodnocení smířlivější, Thun podle něj, ač svým smýšlením byl rozhodný katolík, podporoval školství evangelické a židovské.⁸⁸

⁸² Cf ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české, obraz jejich vývoje a osudů*, II. sv., s. 58-59.

⁸³ *Ibid.*, s. 67.

⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ Cf HRONEK, Josef, *Národní katecheta a škola*, s. 89.

⁸⁶ Cf HAVELKA, Emil, *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*, s. 258.

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ Cf KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl, s. 95.

2.4. Konkordát

Roku 1855 uzavřel papež Pius IX. s rakouským císařem Františkem Josefem I. konkordát. Jednání o podobě úmluvy s Apoštolským Stolicem započala již v roce 1851, největší zásluha na uzavření pak bývá připisována bývalému císařovu vychovateli a od roku 1853 vídeňskému arcibiskupovi Josefu Rauschovi.⁸⁹ Konkordát byl publikován papežem v bule „Deus humanit salutae auctor“, císař jej vyhlásil pro celou říši patentem z 5. listopadu 1855.⁹⁰

Josef Hronek k tomuto poznamenává: „Konkordát dával kromě jiného duchovenstvu vliv na školství, zejména nižší... a státní správa se nikterak netajila tím, že se jí jeví zajištění přísně náboženské výchovy dorůstajících pokolení věci neobyčejně důležitou.“⁹¹ Úmluva měla 36 článků, podstatou bylo právě úprava záležitostí školních.⁹² Podle článku 5 muselo být veškeré vyučování katolické mládeže ve všech veřejných i soukromých školách přiměřeno učení katolické církve, přičemž dohled na tímto by svěřen biskupům.⁹³ Článek 7 změnil gymnázia a střední školy (určené pro katolickou mládež) na ústavy zcela konfesijní, učitelé mohli být pouze katolíci. Vrchního školdozorce pak podle článku 8 mohl jmenovat císař pouze osobu biskupem navrženou.⁹⁴

V důsledku konkordátu byly rozpuštěny všechny školy nábožensky smíšené (simultánní), židovské děti, pokud navštěvovaly katolickou školu, usedaly do zvláštních lavic a nesměly se stýkat s ostatními dětmi. Náboženství ve školách mohl vyučovat jen duchovní na základě zvláštního biskupova povolení (missio canonica).⁹⁵ Došlo také k postupné revizi učebnic, aby byly zcela v souladu s katolickou vírou.⁹⁶ Kádner k tomuto dodává, že byla v učebnicích „způsobem až nechutným vštěpována dětem úcta ke vznešenému mocnáři..., za nějž nutno se neustále modlit.“⁹⁷ Nerovnoprávnost v školském systému mezi katolíky a protestanty byla zjevná, neboť zatímco katolické školy byly financovány z veřejných prostředků, protestantské byly závislé výhradně z církevních zdrojů.

⁸⁹ Cf HRONEK, Josef, *Národní škola a katecheta*, s. 89.

⁹⁰ Cf MALÝ, Karel, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 274.

⁹¹ HRONEK, Josef, *Národní škola a katecheta*, s. 89.

⁹² Cf KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl, s. 95.

⁹³ Cf HAVELKA, Emil, *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*, s. 260.

⁹⁴ Cf KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl, s. 95.

⁹⁵ Cf ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české, obraz jejich vývoje a osudů*, II. sv., s. 74.

⁹⁶ Cf KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl, s. 100.

⁹⁷ *Ibid.*

Následkem toho pak bylo nuceno mnoho evangelických dětí navštěvovat katolickou školu.⁹⁸ Článek 8 prohlásil, že „za učitele může býti jen ten ustanoven, kdo jest bez poskvrny u víře a mravech, odtud může býti odstraněn, kdo by se uchýlil od pravé víry“,⁹⁹ což v praxi znamenalo vyloučení nekatolíků z učitelského stavu na veřejných školách.¹⁰⁰

Učební osnova škol triviálních zůstala beze změny, učitelé bylo výslovně nařizováno, aby podle pokynů duchovního opakoval a nacvičil s dětmi katechismus a denně je vodil do kostela.¹⁰¹ Školní docházka byla ponechána zcela na libovůli rodičů, děti rodičů chudých a nedbalých přicházely do školy buď nepravidelně nebo nebyly do školy přihlášeny vůbec.¹⁰² Pro tehdejší poměry je zcela příznačné, že bylo sice školou povinné mládeži zakázáno pást dobytek, či účinkovat při divadelních představeních, ale na druhou stranu zákon umožňoval práci v továrnách, ba dokonce byly pro děti z těchto důvodů zřizovány večerní školy.¹⁰³

Hlavním vyučovacím předmětem ve škole národní bylo náboženství. Jeho vyučování bylo vyhrazeno místnímu duchovnímu, učitel pak zpravidla pouze opakoval s dětmi katechismus podle instrukcí duchovního. V sobotu byly děti z probraného učiva přezkušovány za přítomnosti faráře.¹⁰⁴ Hlavní zkouška náboženská a ze všech ostatních předmětů, odehrávala se pak vždy na konci roku, za přítomnosti nadřazeného děkana, jako okresního školního dozorce.¹⁰⁵

Ve vizitačních protokolech bylo náboženství a výklad evangelia uváděn vždy jako první předmět. Žáci byli za přítomnosti biskupského školního dozorce mimo jiné zkoušeni ze znalostí malého katechismu,¹⁰⁶ po zkoušce z náboženství byla zpívána hymna papežská, na závěr celé zkoušky se pak žáci modlili za císaře pána, případně zpívali národní hymnu.¹⁰⁷

⁹⁸ ČFPABIAN, Petr, *Protestantismus a náboženská svoboda: České evangelictví v 60. letech 19. století*.

⁹⁹ ČF HAVELKA, Emanuel, *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*, s. 260.

¹⁰⁰ *Ibid.*, s. 264.

¹⁰¹ ČFKÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl, s. 100.

¹⁰² ČF HAVELKA, Emanuel, *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*, s. 266.

¹⁰³ ČFKÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl, s. 101.

¹⁰⁴ ČF HAVELKA, Emanuel, *Ze života konfesionálního učitele*, s. 19.

¹⁰⁵ *Ibid.*

¹⁰⁶ ČF ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české, obraz jejich vývoje a osudů*, II. sv., s. 103.

¹⁰⁷ ČF HAVELKA, Emanuel, *Ze života konfesionálního učitele*, s. 22.

3. VÝUKA NÁBOŽENSTVÍ V LETECH 1867-1918

3.1 Nové konfesijní poměry

Porážka rakouských vojsk u Magenty a Solferina v roce 1859 přispěla k změnám vnitřní politiky rakouské monarchie. Za předzvěst konce absolutisticko-centralistického režimu bývá považován císařský manifest z 15. července 1859 ohlašující národům rakouským mír.¹⁰⁸ Říjnovým diplomem z 20. října 1860 byl odvolán Lev Thun z ministerstva vyučování, které bylo přivtěleno jako zvláštní oddělení k nově založenému ministerstvu vnitra, vyučování a spravedlnosti.

Roku 1861 je vydán císařský patent č. 41/1861 ř.z., jímž je provedena plná rovnoprávnost evangeliků s ostatními konfesemi. V souvislosti s tímto emancipačním předpisem můžeme poukázat na zcela prázdnou proklamaci „privilegií“ Katolické církve, obsaženou v konkordátu z roku 1855.¹⁰⁹ Pravoslavným křesťanům¹¹⁰, se dostalo rovnoprávnosti s Katolickou církví ministerským nařízením č. 91/1864 ř.z.¹¹¹ Základem konfesněprávní úpravy postavení židovských obcí byl až do roku 1949 zákon č. 57/1890 ř.z., o vnějších poměrech israelitské náboženské společnosti.¹¹²

Záležitosti vyučování zpět získaly v roce 1867 Ministerstvo kultu a vyučování, jehož ministrem byl ke dni 31. prosince 1867 ustanoven Leopold Hasner, rytíř

¹⁰⁸ Cf HAVELKA, Emanuel, *Ze života konkordátního učitele*, s. 22.

¹⁰⁹ Cf TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, s. 27-28.

¹¹⁰ Byli nazváni Řecko-východní církví.

¹¹¹ Cf TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, s. 29.

¹¹² *Ibid.*, s. 34.

von Artha.¹¹³ V souvislosti s jeho osobou bývá nejčastěji uváděna reforma obecného školství, zejména se je mu připisována snaha „ve znamení pokroku osvětového vymanit národní školu z područí církve“.¹¹⁴ Jeho představou bylo národní školství interkonfesijního řádu s konfesijním vyučováním náboženství podřízené vrchnímu státnímu dozoru.¹¹⁵

Hasnerův školský zákon č. 62/1869 ř.z. se v podstatě opíral o zákon státní ze dne 21. prosince 1867 č. 142 o obecných právech občanů státních, zejména o jeho ustanoveních o rovnosti všech občanů, úplné svobody víry a svědomí. V článku 17 je pak psáno, že „o vyučování náboženství ve školách přísluší péči míti církvi neb společnosti náboženské, jíž se dotýče“.¹¹⁶ Tento článek rovněž zdůrazňuje, že „státu náleží v příčině veškerého vyučování vychovatelství právo nejvyššího řízení a dozorství“.¹¹⁷

Vrchní dozor nad školstvím je pak výslovně přiřčen státním orgánům v zákoně č. 48 říš. zák. z 25. května 1868, o postavení škol k církvi. Církvi je dohled zúžen pouze na vyučování náboženství. Zde je také položen základ školství interkonfesijnímu: „Škol a ústavů vychovacích, od státu od některé země neb obce zcela neb z části zřízených nebo chovaných, užívati mohou všichni občané státní, nehledíc k vyznání víry.“¹¹⁸ Církevní školy stávají se veřejnými až po splnění zákonných podmínek. Učitelem se může stát kdokoliv, kdo se prokáže náležitou způsobilostí. Kádner k tomu poznamenává: „...slova ‚bez rozdílu vyznání‘, jenž byla na tom místě osnovy přijaté v poslanecké sněmovně, panská sněmovna škrtila...“¹¹⁹ Jako součást způsobilosti k vyučování náboženství je však stále obligatorně vyžadováno schválení příslušného vrchního úřadu církevního.¹²⁰ Učebnice schvaluje výhradně školská správa, kromě učebních pomůcek

¹¹³ Cf. KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I.díl., s. 111.

¹¹⁴ ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české. obraz jejich vývoje a osudů*, II. sv., s. 230.

¹¹⁵ *Ibid.*, s. 231.

¹¹⁶ Základní zákon státní č. 142, daný dne 21. prosince 1867, o obecných právech občanů státních v královstvích a zemích v radě říšské zastoupených.

¹¹⁷ *Ibid.*

¹¹⁸ § 3, zákona ze dne 25. května 1868, jímžto se vydávají základní pravidla o postavení školy k církvi (č. 48/1868 ř.z.)

¹¹⁹ KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I.díl., s. 112.

¹²⁰ Cf. ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české. obraz jejich vývoje a osudů*, II. sv., s. 232.

používaných v hodinách náboženství. Jejich aprobace zůstává i nadále v kompetenci orgánů církve či náboženské společnosti.¹²¹

Tímto zákonem byl de facto odstraněn konfesijní řád školy, zaručený konkordátem,¹²² konkordát samý pak byl výslovně vypovězen tzv. Beustovou depeší,¹²³ odpovědí na prohlášení dogmatu o papežské neomylnosti Prvním vatikánským ekumenickým koncilem.¹²⁴ Oficiálním důvodem vypovědi byla změna smluvního partnera, ve skutečnosti však toto bylo pouhou záminkou.¹²⁵ K derogaci konkordátu pak došlo ve vnitrostátním právu zákonem č. 50/1874 ř.z., „jímžto se vydávají ustanovení, kterými se upravují zevnitřní právní poměry církve katolické“.¹²⁶ Tímto zákonem je sice uznáno působení kanonického práva v duchovních záležitostech, zároveň je církev podřízena ve vnějších věcech „státní správě záležitostí duchovních“.¹²⁷ Hrdina k zákonu poznamenává: „Někdy budí dojem, jako by katolická církev byla součástí rakouské státní správy.“¹²⁸

Interkonfesijní poměry týkající se náboženského vyznání dětí školou povinných, byly upraveny říšským zákonem ze dne 25. května 1868 čís. 49 ř.z.¹²⁹ Děti následují vyznání svých rodičů. V případě smíšených manželství následují synové vyznání otců, dcery vyznání matky, případně může být vyznání dětí upraveno smlouvou před uzavřením sňatku.¹³⁰ Nemanželské děti následovali vyznání svých matek. Rodiče pak mohli náboženské vyznání dítěte do jeho 14. roku věku libovolně měnit, případně ponechat dítě „bez vyznání“. Zákon zavádí možnost vystoupení z církve bez přestoupení do jiné, svobodu volby náboženství pak má každý občan, který dovršil 14-ti let.¹³¹

Proti „květnovým“ zákonům papež Pius IX. dne 22. června 1868 protestuje, „označiv nové zákony jakožto ‚zákony ohavné‘ (nullius roboris fuisse ac fore)“.¹³² Biskupové upozorňovali na nebezpečí, které hrozí „kompromisní

¹²¹ Ibid.

¹²² Cf. TRETERA, Jiří, Rajmund, *Stát a církev v České republice*, s. 28.

¹²³ Ibid., s. 31.

¹²⁴ Cf. KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl, s. 112.

¹²⁵ Cf. KADLEC, Jaroslav, *Přehled českých církevních dějin 2*, s. 297.

¹²⁶ HRDINA, Antonín Ignác, *Texty ke studiu konfesijního práva – III. Československo*, s. 17.

¹²⁷ Ibid., s. 17-18.

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Cf. KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl, s. 233.

¹³⁰ Cf. HRDINA, Antonín Ignác, *Texty ke studiu konfesijního práva – III. Československo*, s. 13.

¹³¹ Cf. TRETERA, Jiří, Rajmund, *Stát a církev v České republice*, s. 30.

¹³² HRONEK, Josef, *Národní škola a katecheta*, s. 90.

školou“.¹³³ Linecký biskup Rudigier, vydal proti novým zákonům pastýřský list, který byl okamžitě konfiskován, biskup byl obžalován ze zločinu rušení veřejného pokoje a násilím předveden před soud. Trest odsouzení na 14 dní vězení mu byl prominut císařem po prosbě říšského kancléře Beusta.¹³⁴ Trestu za veřejné štvání proti novým zákonům unikl i tyrolský poslanec páter Greuter, jehož zachránilo to, že ho říšská rada nevydala k trestnímu stíhání.¹³⁵

Stav, který květnové zákony nastolily, lze hodnotit jako výrazné vměšování státní správy, místodržitelství i ministerstva kultu do církevního života. K ilustraci citujeme: „Gymnasijní profesori např. se v uniformách povinně účastnili školních bohoslužeb, ačkoliv se ve vyučování a v celém způsobu života netajili svou nevěrou.“¹³⁶

Zákon č. 68/1874 ř.z. zavádí do rakouského právního řádu nárok na uznání církví a náboženských společností. Stanovuje zákonné požadavky pro církve a náboženské společnosti státem dosud neuznané, jakož i právní důsledky tohoto správního aktu.¹³⁷ Tento předpis pak je nazýván vrcholem náboženské svobody.¹³⁸ Na našem území platil až do roku 1949, kdy byl zrušen obecnou derogační klauzulí § 14 zákona č. 218/1949 Sb.¹³⁹

3.2 Úprava vyučování náboženství do roku 1918

Květnové zákony z roku 1868 připravily půdu pro novou úpravu rakouského obecného školství, která byla realizována základním zákonem školním č. 62 ř.z., ze dne 14. května 1869 (Reichsvolksschulgesetz).¹⁴⁰ „Není snad dokladu v dějinách říšského zákonodárství rakouského, aby osnova tak důležitá byla projednána v době krátké...“, píše Kádner.¹⁴¹ Proti zákonu na protest odešla ze sněmovny poslanci z řad polské, slovinské a italské opozice.¹⁴² Čeští politikové, konzervativci i liberálové, kteří se v pasivní opozici jednání říšského sněmu vůbec

¹³³ *Ibid.*

¹³⁴ ČEKÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I.díl, s. 114–115.

¹³⁵ *Ibid.*, s. 114.

¹³⁶ KADLEC, Jaroslav, *Přehled českých církevních dějin 2*, s. 209.

¹³⁷ ČEHRDINA, Antonín Ignác, *Texty ke studiu konfesního práva – III. Československo*, s. 28.

¹³⁸ ČE TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, s. 33.

¹³⁹ *Ibid.*

¹⁴⁰ ČEKÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I.díl, s. 112.

¹⁴¹ *Ibid.*, s. 113.

¹⁴² *Ibid.*

neúčastnili, z odporu k centralismu rakouské vlády v otázkách školství tento zákon rovněž odsuzovali.¹⁴³ Ministr kultu a vyučování dr. Leopold Hasner označil při parlamentní rozpravě k tomuto zákonu za nepravdivé tvrzení, že se snaží prosadit školu bez náboženství. Naopak poslance přesvědčoval o tom, že vláda si je vědoma výchovného významu náboženství.¹⁴⁴ Účelem škol je podle § 1 tohoto zákona „...aby dívky v mravnosti a náboženství vychovávaly...“, v § 2 pak čteme: „Každá škola obecná, ..., jest ústavem veřejným a může do ní co do ústavu veřejného chodit mládež jakéhokoliv vyznání náboženského.“¹⁴⁵

Triviální školu nahradila „Volkschule“, kterou český úřední překlad nazval „obecnou školou“, „Bürgerschulen“ byly překládány jako „školy měšťanské.“¹⁴⁶ Vžitým, úředně nezavedeným názvem „školství národní“ se rozuměla soustava škol určená ke vzdělání veškeré mládeže ve věku školou povinném (školy obecné, měšťanské a obecné školy speciální pro děti úchylné).¹⁴⁷ Reálky, kdysi školy výhradně odborné, stávají vedle gymnázií školami obecně vzdělávacími.¹⁴⁸

Školní docházka se prodloužila na osm let. Škola měšťanská byla povinná pro děti, které absolvovaly s dobrým prospěchem pátý ročník školy obecné a nedovršily 14 let věku.¹⁴⁹ Zákon byl v některých věcech jen zákon rámcový, úpravu podrobností přenechával zákonodárství zemskému.¹⁵⁰

V § 3 bylo náboženství uvedeno na prvním místě mezi učebnými předměty. V § 5 pak byla zakotvena působnost církevních úřadů (resp. představenstvům židovských obcí) ve všem, co se týkalo vyučování náboženství. Stát toliko určoval počet hodin ve vyučovacím plánu.

V praxi se zaváděl v některých oblastech rakouského mocnářství těžce, v Tyrolsku byli světští školní inspektoři vítáni kamením, někde se dokonce nedostali do škol po celý rok, či byli nuceni inspekce provádět pod ochranou

¹⁴³ *Ibid.*, s. 115.

¹⁴⁴ Cf MORKES, František, *Kapitoly o školství, o ministerstvu a jeho představitelích*, s. 12.

¹⁴⁵ Zákon č. 62/1869 ř.z., jímžto se ustanovují pravidla vyučování na školách obecných.

¹⁴⁶ Cf HÁCHA, Emil, HOETZEL, Jiří, WEYR, František, LAŠTOVKA, Karel, *Slovník veřejného práva československého, svazek IV.*, s. 806.

¹⁴⁷ *Ibid.*, s. 807.

¹⁴⁸ Cf KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl, s. 180.

¹⁴⁹ Cf HRONEK, Josef, *Národní škola a katecheta*, s. 91.

¹⁵⁰ Cf HÁCHA, Emil, HOETZEL, Jiří, WEYR, František, LAŠTOVKA, Karel, *Slovník veřejného práva československého, svazek IV.*, s. 805.

četnických bodáků.¹⁵¹ Hronek poznamenává, že rakouská škola kompromisní („Mischmaschschule“) má významný podíl na náboženské tragice jak habsburské monarchie, tak později v období 1. republiky.¹⁵²

Významná novela z roku č. 53/1883 ze dne 2. května 1883 prohlásila, že správcem školy může být pouze učitel vyznání, které má většina žáků školu navštěvujících.¹⁵³ Tato novela je považována Kádnerem za pokus ministra školství uspokojit požadavky biskupů, kteří v únoru 1880 požádali vládu o znovuzavedení konfesijního rázu obecné školy.¹⁵⁴ Hrabě Bedřich Schönborn publikoval v tomtéž roce v brožurce „Wirkungen der Neuschule“ výsledky dotazníků duchovních.¹⁵⁵ Z ní vyplývá, že předmětem kritiky ze strany církve nebyli vyučující akatolických vyznání, ale „zaměřila se na chování učitelů, kteří se k učení katolické církve stavějí nepřátelsky, byť jsou sami formálně příslušníky této instituce“.¹⁵⁶ Mnozí vikáři upozorňovali na odstraňování krucifixů ze tříd, omezování modliteb ve školách a jednotlivé případy zakazování „katolických pozdravů“.¹⁵⁷ Pražský arcibiskup Bedřich kardinál Schwarzenberg v panské sněmovně prohlásil, že novela „nestačí požadavkům kleru...ale že se zatím spokojí s tím, co je navrženo...“¹⁵⁸

Novelou bylo správám školy uložena povinnost účastnit se náboženských cvičení, což je spolu s „ustanovením, že správce školy musí býti téhož vyznání, co většina žáků a proto musí míti i zvláštní zkoušku z vyučování náboženství“,¹⁵⁹ Kádnerem popisováno jako zrušení interkonfesijnosti školy.¹⁶⁰

Říšským zákonem ze dne 20. června 1872 bylo upraveno „obstarávání učení náboženského na veřejných školách obecných a středních“, tedy systém odměn jednak pro zvláštní učitele náboženství, tak i pro případ, kdy náboženství vyučoval světský učitel. Tento zákon byl pak novelizován zákonem č. 99/1888

¹⁵¹ Cf KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I.díl, s. 116.

¹⁵² Cf HRONEK, Josef, *Národní škola a katecheta*, s. 92.

¹⁵³ *Ibid.*, s. 91.

¹⁵⁴ Cf KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I.díl, s. 122.

¹⁵⁵ *Ibid.*

¹⁵⁶ GEORGIEV, Jiří, *Mezi svěprávností a poručnictvím. K postavení k církvi v habsburské monarchii druhé poloviny 19. století*, s. 181. In: *Sborník příspěvků z 22. symposia k problematice 19. století, Bůh a bobové: Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*.

¹⁵⁷ *Ibid.*

¹⁵⁸ KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I.díl, s. 123.

¹⁵⁹ *Ibid.*, s. 124.

¹⁶⁰ *Ibid.*

ř.z., na základě něhož pak zemský zákon ze dne 14. prosince 1888 konkrétně upravil remunerace učitelů náboženství v českých zemích.

Ministerstvo záležitostí duchovních a vyučování vydává dne 20. srpna 1870 nařízení, jímžto se vydává řád školní a vyučovací pro obyčejné školy obecné. V § 50 čteme: „Jak se má náboženství vyučovati, ustanoví úřad církevní... Škola jest povinna, péči míti o to, aby k cvičení v náboženství... učitelé každého vyznání víry disciplinárně přihlíželi.“¹⁶¹

V září roku 1905 byl konečně vydán pod č. 159 ř.z. Řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské.¹⁶² Podle § 8 bylo vyhrazeno církevnímu úřadu, resp. představenému israelitské obce náboženské stanovit učebního plánu pro vyučování předmětu náboženství a jeho rozdělení na jednotlivé ročníky. Dozor nad dětmi během povinných „náboženských cvičení“ mohly mít toliko osoby příslušného vyznání náboženského.¹⁶³ Dále byl potvrzen bezprostřední dozor příslušné církve či náboženské společnosti nad vyučováním náboženství¹⁶⁴ a obligatorní schválení způsobilosti stát se zvláštním učitelem náboženství příslušným vrchním úřadem církve, resp. náboženské společnosti.¹⁶⁵ Náboženství vyučoval zpravidla místní kněz, ustanovený katecheta a jen ve výjimečných případech učitel světský.¹⁶⁶ Vikáři vyučování náboženství dozorovali a rovněž dojížděli do škol na výroční zkoušky náboženské,¹⁶⁷ které byly předem oznamovány místnímu správci školy okresním úřadem školním.¹⁶⁸ Nařízení č. 1225 ministra kultu a vyučování ze dne 16. srpna 1871 umožnilo biskupům a vikářům přezkušovat žáky z náboženství, jehož výuku dozorovali. Správa školy byla sice oprávněna hospitovat vyučování náboženství, ale neměla práva jeho učitelé dávat pokyny nebo cokoliv vytýkat.¹⁶⁹ Kádner k tomu dodává, že „moudří řídící učitelé se o vyučování náboženství pravidelně nestarali vůbec.“¹⁷⁰

¹⁶¹ Nařízení vydané od ministra záležitostí duchovních a vyučování ze dne 20. srpna 1870.

¹⁶² Pro rakouské zákonodárství, jež si vždy libovalo v dlouholetých provisorích, zůstane příznačno, že jsme tedy po 35 let žili také v obecném školství jen ve stavu prozatímního řádu vyučovacího z r. 1870...“ KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl., s. 128.

¹⁶³ Cf § 10, zákon č. 159/1905 ř.z., Řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské.

¹⁶⁴ *Ibid.*, § 134.

¹⁶⁵ *Ibid.*, § 108.

¹⁶⁶ Cf KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl., s. 141.

¹⁶⁷ *Ibid.*

¹⁶⁸ Cf § 9, zákon č. 159/1905 ř.z., Řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské.

¹⁶⁹ Cf KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl., s. 141.

¹⁷⁰ *Ibid.*

Náboženství se vyučovalo jako povinný předmět po dvou hodinách týdně v každé z pěti tříd obecné školy po celé v této kapitole zkoumané období.¹⁷¹ Měšťanské školy byly rozděleny na chlapecké a dívčí, děti měly počet hodin náboženství stejný jako v obecné škole - 2 hodiny týdně.¹⁷²

V učebních osnovách gymnázií, reálék a reálných gymnázií jsou rovněž 2 hodiny týdně v každém ročníku vyhrazeny předmětu náboženství.¹⁷³ V hodinách katolického náboženství se v primě probírala katolická věrouka a mravouka, v sekundě liturgika, v tercií a kvartě biblické dějiny. Ve vyšších ročnících gymnázia byl uplatňován vědecktější přístup a na studenty byly kladeny vyšší nároky: v kvintě osnovy předepisovaly fundamentální teologii, sextě se opakovala věrouka, v septimě byli žáci seznamováni s katolickou etikou a v posledním ročníku probírali církevní dějiny.¹⁷⁴

Pro žáky „mojžišského vyznání“ bylo organizováno vyučování v prostorách školy, vyučující rabín musel být mít státní povolení.¹⁷⁵ Evangelické děti měli situaci složitější, zejména kvůli malému počtu žáků. Vyučování náboženství obvykle zajišťovali kněží na farách, škola od dětí vyžadovala písemné potvrzení o jeho absolvování.¹⁷⁶

Budoucí učitelé a učitelky na učitelských ústavech byli náboženství rovněž vyučování 2 hodiny týdně ve všech ročnících.¹⁷⁷ Až do rozpadu habsburské monarchie vyučování na našich školách národních začínalo a končilo modlitbami, děti i učitelé se účastnili bohoslužeb a procesí.¹⁷⁸ V posledních letech před první světovou válkou školní úřady požadovaly i po rodičích dětí bezkonfesijních, aby svým dětem určili některé vyznání státem uznané, do jehož vyučování by pak mohly docházet.¹⁷⁹

¹⁷¹ Cf ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české, obraz jejich vývoje a osudů*, II. sv., s. 272-273.

¹⁷² *Ibid.*, s. 278-279.

¹⁷³ Cf KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl, s. 243, 257, 267.

¹⁷⁴ Cf ŘEZNÍČKOVÁ Kateřina, *Študenti a kantoři za starého Rakouska*, s. 61.

¹⁷⁵ *Ibid.*

¹⁷⁶ *Ibid.*

¹⁷⁷ Cf KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl, s. 208.

¹⁷⁸ *Ibid.*, s. 132.

¹⁷⁹ *Ibid.*, s. 141.

4. VÝUKA NÁBOŽENSTVÍ V LETECH 1918 – 1948

4.1 Poměr státu a církvi

Po vzniku samostatného Československa byl přijat zákon č. 11/1918 Sb. z. a n. (recepční norma), jehož čl. 2 ponechal veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení prozatím v platnosti.¹⁸⁰ Pro zachování kontinuity právního řádu a zamezení anarchie byly tímto zákonem recipovány v českých zemích předpisy bývalého Rakouska.¹⁸¹ Ústava z roku 1920 pak v § 121 zaručuje svobodu svědomí a vyznání. Všem obyvatelům státu bylo přiznáno právo veřejně i soukromě vykonávat jakékoli vyznání, náboženství nebo víru.¹⁸²

Církev a náboženské společnosti se definitivně vymanily ze státního područí.¹⁸³ Důsledkem tzv. austrokatolicismu (tradičního sepětí představitelů katolické církve s rakouskou monarchií) byli protikatolické projevy, které můžeme zahrnout pod heslo: „Pryč od Vídně, pryč od Říma!“ Největší počet členů měla v Československu podle sčítání z r. 1921 církev římskokatolická (67,3%)¹⁸⁴, po katolicích jsou nejčetněji zastoupeni evangelíci (7,3 %)¹⁸⁵, na třetím místě se

¹⁸⁰ Čl. 2, zákona č. 11/1918 Sb. z. a n., ze dne 28. října 1918, o zřízení samostatného státu československého.

¹⁸¹ Cf. MÜLLER, Václav, *Náboženské poměry v Československé republice*, s. 21.

¹⁸² Ústava Československé republiky z roku 1920, zák. 121/1920 Sb. z. a n., § 122: „Všichni obyvatelé republiky Československé mají v stejných mezích jako státní občané republiky Československé právo vykonávat veřejně i soukromě jakékoli vyznání, náboženství nebo víru, pokud výkon ten není v neshodě s veřejným pořádkem a řádem nebo s dobrými mravy.“

¹⁸³ Cf. TRÉTERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, s. 35.

¹⁸⁴ Ve srovnání s výsledky sčítání obyvatelstva z r. 1910 klesl počet katolíků o 11,1 %, což bývá obvykle přičítáno hromadným vystupováním v roce 1918. Mnozí přestoupili do nově založené církve československé, část do církve evangelické a zbytek zůstal bez vyznání. Cf. ŠTENCL, Karel, *Republika Československá*, s. 13.

¹⁸⁵ Nejpočetnější je evangelické vyznání českobratrské, augsburské a helvetské. *Ibid.*, s. 14.

umístilo náboženské vyznání československé (3,9%), následují židé (2,6 %). Obyvatel „bez vyznání“ je v roce 1921 v Československu 5,3 %.¹⁸⁶

Nově vzniklá republika ponechala v platnosti podmínky pro uznávání církví obsažené v říšském zákoně č. 68/1874 ř.z. Státem uznaným církvím (náboženským společnostem) je přiznán veřejnoprávní charakter.¹⁸⁷ František Bednář hovoří takto o církvích (náboženských společnostech) státem neuznaných: „Církev svobodně mají zaručenou svobodu vyznání jako církev státní; nevedou matriky (jsou vedeni v matrikách státních); jejich duchovní nemohou vykonávatí právoplatně oddávky a nevyučují náboženství na školách veřejných; není jasno, jak dalece jde o pravomoc státní, co se týká kontroly jejich kultu.“¹⁸⁸

Zákon č. 49/1868 ř.z. přejatý na základě recepční normy byl v roce 1925 nahrazen zákonem o vzájemných poměrech náboženských vyznání (zákon mezikonfesijní), č. 96/1925 Sb. z. a n. Jím byla stanovena nově pravidla pro uznávání členství v církvích a přestupování z jedné církve do druhé. Zákon v § 15 rovněž potvrdil příslušnost k zvláštnímu náboženskému stavu „bez vyznání“.¹⁸⁹ Podle tohoto předpisu byly „reversy o vyznání dětí dané komukoliv“ bezúčelné.¹⁹⁰ Bednář ovšem podotýká, že „...v církvi katolické provozuje se praxe, že snoubenci podepíší před sňatkem listinu, který svým obsahem jest reversem, ale má nenápadnou formu smlouvy manželů, že děti budou vychovávány v církvi katolické...“¹⁹¹ Zákonem byla v § 4 také zvýšena věková hranice pro nabytí práva rozhodovat o svém náboženském vyznání – toto právo se nabývalo po dovršení šestnáctého roku věku. Výnos MŠANO z 15. 5. 1925, vydaný po přijetí tohoto zákona, stanovil postup školské správy. Pokud u dítěte školou povinného došlo ke změně vyznání, správce školy byl povinen žádat od jeho rodičů (zákonného zástupce) věrohodné prokázání změny. Teprve poté správce školy provedl příslušnou opravu v osobních údajích dítěte s následky podle ustanovení malého školského zákona o vyučování náboženství.

¹⁸⁶ Cf ŠTENCL, Karel, *Republika Československá*, s. 14-15.

¹⁸⁷ *Ibid.*

¹⁸⁸ *Ibid.*

¹⁸⁹ Cf TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, s. 36.

¹⁹⁰ Cf BEDNÁŘ, František, *Církev a stát*, s. 160.

¹⁹¹ „Podle obecných zásad by měla být za smlouvu o výchově dítěte požadováno jediné úmluva uzavřená před notářem a nikoliv ujednání, jež, často bez vědomí, že jde o dalekosáhlé důsledky mající smlouvu, jest sjednáno na faře.“ BEDNÁŘ, František, *Církev a stát*, s. 160.

V jednom z prvních výnosů ministra školství Gustava Habrmana bylo uvedeno, že „politické a náboženské přesvědčení nemůže být předmětem disciplinárního vyšetřování“.¹⁹² Dne 25. listopadu byl pak vydán výnos o náboženských úkonech, č. 214. Tento výnos platný pro střední školy sděloval, že náboženské úkony nejsou integrující částí náboženské výuky ve školách,¹⁹³ účast nebo neúčast na nich nesmí mít vliv ani na známku z mravů, ani na prospěchovou známku z předmětu náboženství. Byla rovněž zrušena povinnost dozoru učitelů při zmíněných úkonech. V případě škol obecných a měšťanských výnos stanovil, že „účast žáků na náboženských úkonech jest dobrovolná a je třeba se vystříhati velkého nátlaku pro účastenství v nich“. V tomto případě upozorňoval výnos i na to, že „zejména v zimní době mohou dívky – mnohdy útlé a chatrně oděné – snadno trpěti újmě na zdraví pobytem v studeném kostele nebo nevytopené kapli“.

Náboženským úkonům se věnoval následně také výnos ze dne 9.5.1919 (výnos MŠANO č. 5125), který mimo jiné upřesnil, že mezi náboženské úkony je nutné počítat i konfesijní modlitby a pozdrav „Pochválen buď Pán Ježíš Kristus“.¹⁹⁴ Pro žáky i učitele byl tedy tento pozdrav mimo hodiny náboženství dobrovolný. Žáci, kteří se chtěli účastnit náboženských úkonů v době vyučování (výslovně je zde zmíněno přijetí svátosti biřmování, resp. konfirmace), mohou svého třídního učitele požádat o „vyučovací dovolenou“. Podmínkou k jejímu udělení byla věrohodným způsobem podaná žádost rodiče nebo zákonného zástupce dítěte. František Morkes píše o tom, že na Ministerstvo školství a národní osvěty docházelo mnoho stížností: „Šlo o stížnosti na jednání příčíící se interkonfesijnímu rázu veřejných škol a zásadám svobody učení a svědomí a svobody mínění v otázkách náboženských svobod a snášenlivosti – konkrétně šlo o agitaci ve prospěch některých vyznání nebo pro vystupování z církve.“¹⁹⁵

4.2 Vyučování náboženství na školách národních

Podle § 120 odst. 2 ústavní listiny Československé listiny č. 121/1920 Sb. z. a n. přísluší státní správě „vrchní vedení a dozor na veškeré vyučování a

¹⁹² Cf MORKES, František, *K historii českého církevního školství*.

¹⁹³ Jak již bylo vyhlášeno dříve ministerským výnosem ze dne 28.10. 1870, č. 3264.

¹⁹⁴ Výnos mšano č. 5125 ze dne 9.5.1919.

¹⁹⁵ MORKES, František, *K historii českého církevního školství*.

vychovávání“. Orgánem vrchního dozoru státní správy je ustanoveno Ministerstvo školství a národní osvěty v § 1 zákona, jímž se upravuje správa školství, č. 292/1920 Sb. z. a n.

Vyučování náboženství upravuje malý školský zákon č. 226/1922 Sb. z. a n. v § 3 odst. 1: „Opatřovati vyučování náboženství na školách obecných (řudových) a občanských a na ně dozírati přísluší úřadům církevním (představenstvům židovských obcí náboženských) s výhradou práva vrchního dozoru a správy, které přísluší státu podle § 1 zák. ze dne 9. dubna 1920, č. 292 Sb. z. a n.“ Malým školským zákonem byl předmět náboženství zařazen mezi povinné učební předměty na školách obecných i měšťanských.¹⁹⁶ Náboženství se vyučuje ve všech třídách národní školy po dvou hodinách týdně (§ 3 odst. 2). Výměra a rozdělení učiva na jednotlivé stupně určují církevní úřady. Organizační charakter měl § 3 odst. 6: „Hledíc k různosti náboženského vyznání žactva na té které školy, budiž doba vyučování náboženského v rozvrhu hodin ustanovena tak, aby tím v souvislost ostatního vyučování nebyla narušena.“

Již výnos MŠANO č. 26183 ze dne 11. 8. 1919 stanovil, že „žáci bez vyznání nebo žáci vyznání státem neuznaného jsou všeobecně zproštěni povinnosti, aby se účastnili vyučování náboženství ve škole zavedeného“.¹⁹⁷ Tito žáci (ve věku 6 až 14 let) mohli do hodin náboženství docházet jen na výslovné přání rodičů. Malý školský zákon následně stanovil, že žáci státem uznaných vyznání mohou být vyučování náboženství zproštěni okresním úřadem školním, požádají-li o to písemně nebo protokolárně jejich rodiče nebo jejich zástupci.¹⁹⁸

Prováděcí předpis k malému školskému zákonu, vládní nařízení č. 64/1925 Sb. z. a n. charakterizoval v § 7 náboženská cvičení a úkony jako „veškeré bohoslužebné úkony a pobožnosti všech vyznání náboženských, které se konají mimo hodiny, přikázané náboženskému vyučování schváleným rozvrhem hodin“. Tyto cvičení a úkony byly v mezích platných předpisů školních ustanovovány příslušným úřadem církevním. Mládež školní nemohla být, s výjimkou práv, plynoucích z moci otcovské nebo poručenské, ani přímo ani nepřímo nucena k účasti, nebo jakkoliv odvrácena účasti na těchto úkonech. Nařízení dále

¹⁹⁶ V § 1 odst. 1, malého školského zákona pro obecné školy a v § 3 odst. 1 pro měšťanské.

¹⁹⁷ V malém školském zákoně bylo toto potvrzeno v § 3 odst. 5.

¹⁹⁸ Cf. HRONEK, Josef, *Národní škola a katecheta*, s. 161.

konkretizovalo postup při osvobození dětí z povinné výuky náboženství. „Ohlášky nároku na osvobození dětí některého vyznání náboženského podle 2. věty odst. 5. §u 3 zákona podávají je jednotlivě za každého žáka orgánům tamže jmenovaným, a to před zápisem do školy na počátku každého školního roku.“¹⁹⁹ Právo osvobodit dítě z povinného vyučování měli zpravidla oba rodiče společně po vzájemné dohodě.²⁰⁰ § 3 odst. 3 zakazoval jakoukoliv ingerenci ze strany učitele, učitelstvu bylo výslovně zakázáno ovlivňovat svobodné rozhodování rodičů nebo jejich zástupců buď ve prospěch náboženského vyučování a náboženských cvičení nebo proti nim.

K doзору nad vyučováním náboženství na národních školách (obecných a měšťanských) byly povolány podle § 3 odst. 1 malého školského zákona úřady církevní (představenstva židovských obcí náboženských). Stát si ovšem vyhradil právo vrchního dozoru a správy podle § 1 zákona č. 292/1920 Sb. z. a n. Učitelé náboženství a úřady církve (náboženské společnosti) byli povinováni podle školského zákon (§ 3 odst. 3) „šetřiti zákonů jakož i předpisů, které v mezích zákonů vydávají úřady školní“.

4.3 Vyučování náboženství na školách středních

Právní úprava středních škol byla založena na recipovaných předpisech z dob monarchie. Středními školami byla gymnázia²⁰¹ a reálky.²⁰² Základním předpisem upravujícím střední školství byl již dříve zmíněný Organizační nástin pro gymnázia a reálky, císařské nařízení č. 393/1849 ř.z. Prosincová ústava pak svěřila reálky do kompetence zemských sněmů.²⁰³

V případě vyučování náboženství na středních školách došlo ke snížení počtu výukových hodin, i tak zůstával předmět „Náboženství“ nadále v přehledu

¹⁹⁹ § 8, 64/1925 Sb. z. a n., vládní nařízení ze dne 4. dubna 1925, kterým se provádí zákon ze dne 13. července 1922, č. 226 Sb. z. a n., jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských.

²⁰⁰ „U dětí nemanželských náleží právo toto matce, u dětí jednostranně osiřelých tomu z rodičů, který žije, u oboustranných sirotků, nebo jsou-li rodiče dítěte neznámi, zákonnému zástupci dítěte. U dětí adoptovaných vykonává za trvání poměru adopčního právo to otec (matka) adoptivní, a bylo-li dítě adoptováno v souhlase obou manželů, přísluší právo to adoptivním rodičům společně po jejich vzájemné dohodě.“ (§ 8 odst. 2, vládní nařízení č. 64/1925 Sb. z. a n.)

²⁰¹ Skládala se z ze 4 let nižšího a 4 let vyššího gymnázia.

²⁰² Sedmiletá výuka byla rozdělena na čtyřleté nižší školy reální a navazující vyšší o 3 třídách.

²⁰³ Zemské sněmy postupně přijaly zákony pro reálky v jednotlivých zemích. Pro české země se jednalo o zákon č. 56/1874 čes. z. z., zákon č. 27/1869 mor. z. z. a zákon č. 12/1870 slez. z.

vyučovaných předmětů na prvním místě. Učitelé náboženství, kteří takto ztratili část svých úvazkových hodin, byli povinni (dle rozhodnutí ministerstva z července 1919 vyžadovali-li to zřetеле služební) vyučovat také předmětům, pro které nenabývali učitelské způsobilosti.²⁰⁴

Ministr Habrman výnosem č. 42845 z 4. září 1919, o vyučování náboženství na školách středních nově od školního roku 1919/1920 upravil počet povinných vyučovacích hodin tohoto předmětu.²⁰⁵ Nově se náboženství jako povinnému předmětu vyučovalo ve třídě I. – III. středních škol a lyceí v počtu 2 hodin týdně, v třídách IV. a V. gymnázií a reálék pouze jednu hodinu týdně. V případech zájmu v ostatních třídách (aspoň 20 žáků do jednoho oddělení) měli žáci možnost docházet na nepovinné vyučování náboženství. Tato výuka (2 hodiny týdně) byla umístěna mimo pravidelný rozvrh hodin. Ač byl předmět klasifikován jako nepovinný, učitelům náboženství byl započítán do jejich učební povinnosti. Žáci bez vyznání na vyučování náboženství nedocházeli, v případech zproštění se postupovalo analogicky podle malého školského zákona.

V návaznosti snížení počtu vyučovacích hodin povinného náboženství vydali čeští a moravští biskupové v roce 1922 novou osnovu vyučování katolickému náboženství na středních školách. Úprava se týkala povinné i nepovinné výuky a byla publikována ve Věstníku MŠANO č. 6/1922, ze dne 15. června 1922.²⁰⁶

---

²⁰⁴ Cf MORKES, František, K historii českého církevního školství.

²⁰⁵ Nutno dodat, že tato úprava platila pro celé období 1. republiky.

²⁰⁶ Cf MORKES, František, K historii českého církevního školství.

5. VÝUKA NÁBOŽENSTVÍ V OBDOBÍ NESVOBODY (1948 – 1989)

5.1 Vztah státu a církvi

Vládní krize v roce 1948 vyvrcholila 25. února pučem provedeným komunisty za podpory lidových milicí. Diktatura trvající čtyřicet let byla zahájena zásahy odporujícími ústavě a právnímu řádu. Vůle jedinců vedoucích jednotlivé vyšší i nižší orgány komunistické strany, tzv. třídní vůle, byla stavěna nad zákon.²⁰⁷

Z ústavy připravované ještě před tzv. Vítězným únorem byly patrné vlivy klasických demokratických ústav (včetně té československé z roku 1920), jednalo se však o vágní proklamace svobody vyznání a svědomí (§§ 15 – 17) či svobody shromažďovací a spolkovací (§ 24). Církev a náboženské společnosti v ústavě zmiňovány vůbec nejsou.²⁰⁸

Stát počal vyvíjet proti církvím represe ve formě některých restriktivních ustanovení dosavadního zákonodárství. V oblasti dozoru nad katolickou církví se tak dělo prostřednictvím říšského zákona o vnějších poměrech Církve katolické, č. 50/1874 ř.z., který byl jako omezující svobodu církevních institucí za první republiky nevyužíván.²⁰⁹ Komunisté nezůstali jen o tohoto a represivně postupovali proti církvím i v dalších oblastech, především zaváděním nových skutkových podstat trestných činů, na základě nichž nebyl problém postihnout nepohodlné osoby dlouholetým vězením.²¹⁰ Zákonem č. 142/1947 Sb., o revizi

²⁰⁷ CFTRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v české republice*, s. 42.

²⁰⁸ *Ibid.*, s. 42-43.

²⁰⁹ *Ibid.*, s. 43.

²¹⁰ *Ibid.*, s. 44.

první pozemkové reformy, byla církvi odňata půda přesahující výměru 50 hektarů, k odejmutí zbytku církevní půdy došlo pak zákonem č. 46/1948 Sb.²¹¹ Nově přijaté církevní zákony, formálně provádějící princip svobody náboženského vyznání, ve skutečnosti tvrdě církve a jejich věřící perzekvovaly. Církve se staly zcela ekonomicky závislé na státu, zároveň byly vytvořeny podmínky pro svévolné zasahování světské moci do všech církevních záležitostí.²¹²

Novým zákonem č. 217/1949 Sb. byl zřízen Státní úřad pro věci církevní, který měl podle § 2 „dbáti o to, aby se církevní a náboženský život vyvíjel v souladu s ústavou a zásadami lidově demokratického zřízení“. Do jeho působnosti patřila mimo jiné i „úprava vyučování náboženství, schvalování učebních osnov, učebnic a pomůcek, vrchní dozor na vyučování náboženství i na církevní učiliště všeho druhu v dohodě s ministerstvem školství, věd a umění“.²¹³ Byl tak položen základ pro přísný státní dozor nad církvemi a náboženskými společnostmi. Dozor vykonávali tajemníci pro věci církevní (na okresních národních výborech) a církevní oddělení krajských národních výborů.²¹⁴

Stát se opakovaně bez úspěchu pokoušel odloučit československé katolíky od Apoštolského stolce za účelem vytvoření ještě více kontrolované národní církve. Dařilo se mu však rozdělit duchovenstvo vytvořením kolaborantskými organizacemi, tzv. mírovými hnutími.²¹⁵ Apoštolský stolec v roce 1982 zakazuje účast kněží v politických organizacích a tento zákaz výslovně postihuje sdružení *Pacem in Terris*.²¹⁶

Další ústava ze dne 11. 7. 1960 (č. 100/1960 Sb.) v úvodním prohlášení hlásá: „Socialismus v naší vlasti zvítězil!“ Článkem 4 je potvrzena vedoucí úloha Komunistické strany Československa, v prvním odstavci čl. 32 je zcela formálně zaručena svoboda vyznání a provádění náboženských úkonů, „pokud to není v rozporu se zákonem“. V druhém odstavci tohoto článku se pak dozvídáme, že

²¹¹ Cf. LAMPARTER, Michal, *Svoboda náboženského vyznání a ústavní právo*, In: *Církev a stát* (Sborník příspěvků z 5. ročníku konference), s. 82.

²¹² *Ibid.*

²¹³ § 2 píš. f) vládního nařízení č. 228/1949 Sb.

²¹⁴ Cf. TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, s. 46-47.

²¹⁵ Hovoříme jednak o Mírovém hnutí katolického duchovenstva, které se však dobrovolně samo rozpustilo před srpnem 1968, dále o Sdružení katolického duchovenstva PACEM IN TERRIS, působící od roku 1971, která byla vytvořena privilegovanou skupinou kněží uvnitř Katolické církve. *Ibid.*, s. 52.

²¹⁶ *Ibid.*

náboženská vira nemůže být důvodem k neplnění občanské povinnosti uložené zákonem.

5.2 Úprava vyučování náboženství

Komunisté z počátku postupovali v záležitostech týkajících se výuky náboženství opatrně. Mnozí komunisté, zároveň aktivní nebo pasivní členové církve, byli přesvědčeni o užitečnosti náboženské výchovy a prozatím nebyli nuceni „vyrovnat se z náboženskými předsudky.“²¹⁷ Hamplová k tomu dodává: „Ještě v roce 1946 přitom uváděly v empirických šetřeních téměř 4/5 dotazovaných české národnosti (77,2 %), že dítě potřebuje náboženskou výchovu, a téměř tři čtvrtiny (71,8 %) se domnívaly, že náboženství má být vyučováno na škole.“²¹⁸ Náboženská výchova byla tedy povinným a klasifikovaným předmětem pro členy církve a náboženským předmětem. Na žádost rodičů mohlo být žák z výuky „osvobozen“.

Prvorepublikový školský zákon byl nahrazen zákonem o základní úpravě jednotného školství, č. 95/1948 Sb. ze dne 21. dubna 1948. § 19 odst. 1 tohoto školského zákona stanoví povinnost školy starat se o náboženskou výchovu žáků „podle jejich náboženského vyznání, nevyjímajíc případy, kdy rodiče (zákonní zástupci) odhlásí dítě od této výchovy“. Vyučování náboženství a jeho dozorování je svěřeno dle § 19 odst. 2 orgánům církevním (náboženských obcí), ministerstvo školství a osvěty si ovšem ponechává právo vrchního dozoru podle § 7 školského zákona. Toto ministerstvo přezkoumává rovněž učební osnovy navržené církví (náboženskou společností) „z hlediska občanské a náboženské snášenlivosti“ (§ 19 odst. 3). „Vyučování náboženství musí být v soulase s výchovnou činností školy.“²¹⁹

Podle § 19 odst. 6 školského zákona upraví vláda nařízením počet vyučovacích hodin a podmínky zřizování oddělení pro náboženskou výchovu. To se stalo vládním nařízením č. 196/1948 Sb. ze dne 26. července 1948, v § 14 nazvaném

²¹⁷ Cf. TRETERA, Jiří Rajmund, *Nová právní situace církve a náboženských společností v roce 1950*, In: *Sborník Stát a církev v r. 1950*, s. 28.

²¹⁸ HAMPLOVÁ, Dana, *Institucionalizované a neinstitucionalizované náboženství v českém poválečném vývoji*, s. 295.

²¹⁹ § 19 odst. 5 školského zákona č. 95/1948.

„Zřizování oddělení pro náboženskou výchovu a počet vyučovacích hodin“. Okresní školní úřad zřídil oddělení pro náboženskou výchovu pro jedno vyznání, pokud se k němu na škole hlásilo nejméně 15 žáků. V případě, že jejich počet překročil čtyřicet, bylo ustaveno oddělení další.²²⁰ Náboženství se vyučovalo dvě hodiny týdně na škole národní a ve třech ročnících střední školy, ve čtvrtém ročníku střední školy pak po jedné hodině týdně.²²¹ V případech kdy žáci, o jejichž náboženskou výchovu byla škola povinna se starat, nedosáhli počtu patnácti, bylo oddělení pro náboženskou výchovu zřízeno pro dvě a více škol v témže místě nebo v sousedních obcích.²²²

Ministerstvo školství výnosem ze dne 23. 6. 1952 upravilo formu přihlášek do náboženství, především stanovilo poslední možný termín k podání tiskopisu přihlášek.²²³ Bylo rovněž kritizováno zařazování náboženství mezi hodiny povinných předmětů, tomu se ministerstvo pokoušelo čelit ustanovením: „Hodiny náboženství se zařadí do rozvrhu hodin tak, aby nepřerušovaly plynulost vyučování předmětům povinným pro všechny žáky.“²²⁴ Další předpisy vydané Státním úřadem pro věci církevní pak upravovaly tvoření obvodů pro vyučování náboženství,²²⁵ dozorování nad vyučováním náboženství²²⁶ a samotné provádění tohoto dozoru.²²⁷

Režim záhy počal žáky navštěvující hodiny náboženství šikanovat. Na školách se postupovalo formou diskriminace. Na počátku padesátých let museli děti zároveň s přihláškou do hodin náboženství přikládat prohlášení, že je „nikdo nenutí“.²²⁸ Desítky středoškolských studentů nebyli každoročně připuštěni k maturitě.²²⁹

²²⁰ § 14 odst. 1 vládního nařízení č. 196/1948 Sb. ze dne 26. července 1948, kterým se provádějí ustanovení školského zákona o školách národních a středních.

²²¹ *Ibid.*, § 14 odst. 2.

²²² *Ibid.*, § 14 odst. 4.

²²³ Bylo to zdůvodněno tím, že rodiče nepřihlašují své děti do hodin náboženství včas (někdy až během roku), což velmi ztěžuje škole zřízení oddělení vyučování náboženství a působí problematické zajišťování učitelů náboženství a sestavování rozvrhu hodin. Cf. Výnos Vyučování náboženství na školách I. a II. stupně, č.j. 14941/52-I/4-MŠVU, In: *Soubor právních předpisů upravujících poměr k církvím v Československé socialistické republice*, s. 76.

²²⁴ *Ibid.*

²²⁵ Směrnice pro tvoření obvodů pro vyučování náboženství, ze dne 23. 9. 1952, č.j. 34/52-SÚC.

²²⁶ „Po stránce státní a církevní politické vykonávají dozor ... okresní a krajské národní výbory především svými církevními tajemníky. Vrchní dozor ... náleží státnímu úřadu pro věci církevní. Po stránce věroučné a mravoučné vykonávají dozor ... diecézní inspektoři příslušné církve nebo náboženské společnosti.“ Dozor nad vyučováním náboženství ze dne 18.9.1950, 3651/50-I/2-SÚC.

²²⁷ Provádění dozoru nad vyučováním náboženství, ze dne 13.2.1951, č.j. 4311/51-I-SÚC.

²²⁸ Cf. DOLINSKÝ, Juraj, *Problematika vyučování náboženstva na Slovensku v rokoch 1948 – 1973*, s. 34.

²²⁹ Jejich jména se většinou jednoduše objevila v úředním časopisu MŠANO pod nadpisem „K maturitě nebudou připuštěni“. *Ibid.*

Důležitou součástí „studentských prověrek“²³⁰ se stala otázka: „Jak jste se vyrovnali s náboženskými předsudky?“²³¹ Ale už při samotných přijímacích zkouškách na vysoké školy byli zájemci dotazováni na svůj „poměr k náboženské situaci u nás“ nebo na „názor k postoji biskupů k státu“.²³²

Stručný nový školský zákon č. 31/1953 deroguje nejen předchozí školský zákon č. 95/1948 Sb., ale rovněž i jeho prováděcí vládní nařízení č. 195/1948 Sb. Výuka náboženství v něm vůbec zmiňována, tento předmět se tak se stává nepovinným a neklasifikovaným předmětem. Následující školské zákony, zákon č. 186/1960 Sb. a zákon č. 29/1984 Sb., rovněž vyučování náboženství nijak neupravují.²³³

Od roku 1958 musely děti takřka v pravidelných co dva roky vyplňovat dotazníky, které měly zjišťovat jejich náboženské citění.²³⁴ Častokráte byly obětmi ponižování a posměchu od učitelů i spolužáků. Někteří učitelé navštěvovali rodiče, kteří trvali na náboženské výchově svých dětí, a přesvědčovali je, aby je nepřihlašovali do náboženství, protože „tím škodí svým dětem dostat se na školy“.²³⁵ Ještě ve školním roce 1955/1956 bylo k přihlášení do předmětu náboženská výchova 43,2% dětí školou povinných.²³⁶ Mezi polovinou 50. let a koncem 70. let se podíl dětí snížil přibližně osmkrát, takže ke konci 70 let chodilo oficiálně na náboženskou výuku již jen 5 % žáků.²³⁷ Hamplová se domnívá, že k tomu jistě přispělo i to, „že se náboženství smělo vyučovat pouze ve školách, neboť církevní půda byla nejistá a hůře kontrolovatelná“.²³⁸

²³⁰ „Studentské prověrky“ začaly probíhat na všech vysokých školách počínaje školním rokem 1948/1949. *Ibid.*

²³¹ *Ibid.*

²³² *Ibid.*

²³³ Paradoxně byla do druhého jmenovaného školského zákona vložena novelou v roce 1990 ustanovení, které pak upravovala vyučování náboženství na základních a středních školách.

²³⁴ Cf DOLINSKÝ, Juraj, *Problematika vyučovania náboženstva na Slovensku v rokoch 1948 – 1973*, s. 35.

²³⁵ *Ibid.*

²³⁶ Cf HAMPLOVÁ, Dana, *Institucionalizované a neinstitucionalizované náboženství v českém poválečném vývoji*, s. 295.

²³⁷ *Ibid.*, s. 298.

²³⁸ *Ibid.*

6. VÝUKA NÁBOŽENSTVÍ PO ROCE 1989

6.1 Obnovení světského státu od roku 1990

V listopadu 1989 dochází v Československu k velkým společenským a politickým změnám, jejichž důsledkem je konec komunistické diktatury. Ještě v prosinci tohoto roku byl novelizován trestní zákoník – zákonem č. 159/1989 Sb. byly vypuštěny některé proticírkevní skutkové podstaty.²³⁹ Dále byl zákonem č. 16/1990 Sb. ze dne 23.1.1990 zrušen § 7 zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem.²⁴⁰ De facto tím stát přestává zasahovat do vnitřních záležitostí církví a rovněž přestává mít vliv na ustanovování jakéhokoliv církevního funkcionáře.²⁴¹

Základem novodobé konfesněprávní úpravy v bývalém Československu se stává Listina základních práv a svobod,²⁴² která je podle čl. 112 Ústavy České republiky²⁴³ součástí ústavního pořádku ČR.²⁴⁴ Článkem 15 Listiny je zaručena svoboda náboženského vyznání, čl. 16 pak umožňuje svobodný projev náboženství, nezávislou správu církví a náboženských společností (zejména tedy ustanovování orgánů, duchovních, zřizování řeholních a jiných církevních

²³⁹ Konkrétně se jednalo o trestné činy „Zneužívání náboženské funkce“ (§ 101) a „Maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi“ (§ 178).

²⁴⁰ Tedy ustanovení, podle kterého musel mít každý duchovní (kazatel) „státní souhlas“ a musel složit slib (§ 7 odst. 1), každé ustanovení do funkce (jmenování, volba) muselo být rovněž schváleno státem.

²⁴¹ Cf. TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, s. 53.

²⁴² Listina je přílohou ústavního zákona č. 23/1991 Sb.

²⁴³ Ústava České republiky ze dne 16. 12. 1992, publikovaná jako č. 1/1993 Sb.

²⁴⁴ Listina základních práv a svobod byla znovu publikována pod č. 2/1993 Sb.

institucí nezávisle na státních orgánech).²⁴⁵ Podmínky pro vyučování náboženství na státních školách jsou podle odst. 3 tohoto článku stanoveny zákonem.²⁴⁶

Dne 4. 1. 1991 přijímá Federální shromáždění ČSFR zákon č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností.²⁴⁷ Tímto zákonem je potvrzeno právo svobodně projevit své náboženství nebo víru (ať již samostatně nebo kolektivně), v § 1 je výslovně zmíněno i vyučování. O náboženské výchově dětí do dovršení 15 let věku rozhodují jejich zákonní zástupci.²⁴⁸ Stát zákonem ukládá podmínky registrace církví a náboženských společností s tím, že uznává pouze ty, které jsou podle tohoto zákona registrovány.²⁴⁹ V příloze zákona je uveden seznam takto registrovaných církví a náboženských společností.

6.2 Úprava vyučování náboženství

Jak již bylo poznamenáno výše, svobodě výuky náboženství otevřel cestu zákon č. 308/1991 Sb., § 5 odst. 1 pís. c) stanovil, že věřící mají právo na výchovu svých dětí v náboženském duchu, „popřípadě po splnění podmínek stanovených vnitřními předpisy církví a náboženských společností a obecně závaznými právními předpisy náboženství vyučovat“.²⁵⁰ Samotné vyučování náboženství je pak v § 6 tohoto zákona zahrnuto do demonstrativního výčtu, kterým církve a náboženské společnosti plní své poslání. „Církve a náboženské společnosti podle svých vnitřních předpisů ustanovují...učitele náboženství do funkce...“²⁵¹

Zákonem, který zmínil o vyučování náboženství na státních školách, byl novelizovaný školský zákon č. 29/1984.²⁵² „Základní škola poskytuje základní vzdělání...umožňuje též náboženskou výchovu.“ (§ 5 odst. 1) Obdobné ustanovení pro střední školy najdeme v § 7 odst. 2 tohoto zákona.²⁵³ Právo vyučovat

²⁴⁵ Čl. 16 odst. 2 Listiny.

²⁴⁶ Stalo se tak novelizovaným školským zákonem č. 29/1984 Sb.

²⁴⁷ Cf. TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, s. 54.

²⁴⁸ § 3 zákona č. 308/1991 Sb.

²⁴⁹ § 4 odst. 4 zákona č. 308/1991 Sb.

²⁵⁰ Cf. TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, s. 102.

²⁵¹ § 7 odst. 3 zákona č. 308/1991 Sb.

²⁵² Onou novelou byl zákon č. 171/1990 Sb. z 3.5.1990.

²⁵³ „Střední školy uplatňují jednotu výchovy a vzdělávání, spojení školy se životem a usilují o všestranný harmonický rozvoj osobnosti mladého člověka...umožňují též náboženskou výchovu.“

náboženství bylo přiznááno církvím a náboženským společnostem se zvláštním oprávněním, k nimž byly počítány všechny dosud registrované církve.²⁵⁴

Čl. 16 odst. 3 Listiny, podle kterého má zákon stanovit podmínky vyučování náboženství, však zůstal nenaplněn. Jak píše Hrdina: „Podmínky výuky náboženství totiž nejen že nejsou stanoveny zákonem, nýbrž dokonce ani obecně závazným předpisem...“²⁵⁵ Vyučování náboženství bylo nejprve upraveno Pokynem MŠMT České republiky k organizaci výuky náboženství na školách ze dne 24. 8. 1990, který ovšem fakticky ponechával možnost výuky náboženství na libovůli ředitele školy.²⁵⁶

Následující Pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy ČR k náboženské výchově v základních, středních a speciálních školách²⁵⁷ byl projednán s Českou biskupskou konferencí a s Ekumenickou radou církví v ČR.²⁵⁸ Jedná se o úpravu značně problematickou, neboť pokyn má charakter pouhé interní instrukce a je podle Hrdiny „typickým příkladem extenze exekutivy do oblasti legislativy“.²⁵⁹

Podle bodu I. tohoto pokynu je „Náboženská výchova“ v školách základních speciálních organizována formou výuky náboženství. Tuto výuku vykonávají pověřeni zástupci registrovaných církví a náboženských společností (dále jen „církvi“), do učebních plánů je tento předmět zařazen jako nepovinný (předmět se neklasifikuje, na vysvědčení se uvede formulace „účastnil se“). Ve skupině žáků příslušné církve mohou být zařazeni žáci z více ročníků, přihlašování organizuje církev ve spolupráci s ředitelem školy. Náboženství vyučuje církví k tomu pověřený zástupce, ředitel školy odpovídá za jeho odbornou a pedagogickou způsobilost ve smyslu vyhlášky MŠMT č. 139/1997 Sb.²⁶⁰ Ředitel je zároveň povinen vytvořit vhodné podmínky pro uskutečňování výuky náboženství v učebních prostorách školy v souladu s platnými právními předpisy a řádem školy.

²⁵⁴ Cf. TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církve v České republice*, s. 102.

²⁵⁵ HRDINA, Antonín Ignác, *Náboženská svoboda v právu ČR*, s. 177.

²⁵⁶ *Ibid.*

²⁵⁷ Č. j. 36 318/97-22-23 zveřejněný ve Věstníku MŠMT č. 6/1996, účinnosti nabyl 1. 9. 1998. Upravoval výuku na školách zřizovaných obcemi, kraji nebo státem.

²⁵⁸ Cf. TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církve v České republice*, s. 102.

²⁵⁹ HRDINA, Antonín Ignác, *Náboženská svoboda v právu ČR*, s. 177.

²⁶⁰ Vyhláška o podmínkách odborné a pedagogické způsobilosti pedagogických pracovníků a o předpokladech kvalifikace výchovných poradců.

V bodu II. pokyn dále upravuje „Náboženskou výchovu“ na školách středních a speciálních středních. Výuka je formou nepovinného předmětu, přednášková činnost se uskutečňuje v rámci příslušných společenskovedních vyučovacích předmětů, nebo v rámci disponibilních hodin k posílení volitelných nebo nepovinných předmětů společenskovedního charakteru. Přednášející je pověřený zástupce státem registrované církve, spolu s ním se má přednášky účastnit také vyučující příslušného humanitního předmětu. Ostatní podmínky vyučování náboženství jsou obdobné jako v případě škol základních a speciálních základních.²⁶¹

Na okraj zmíníme, že v současnosti (tedy v době, která již nespadá do období sledovaného touto diplomovou prací) je postavení církví a náboženských společností upraveno zákonem č. 3/2002 Sb.,²⁶² vyučování náboženství pak upraveno § 15 nového školského zákona č. 561/2004 Sb.²⁶³

²⁶¹ Cf. TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, s. 103.

²⁶² Zákon ze dne 27. listopadu 2001, o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech).

²⁶³ Zákon ze dne 24. září 2004, o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání.

7. ZÁVĚR

Náboženství má se svým nevyčerpatelným duchovním bohatstvím a zřetelně formulovanými morálními zásadami své nezastupitelné místo ve společnosti. Z hlediska konfesněprávní úpravy existují 3 modely jeho výuky.

Za prvé je to vyučování náboženství jako předmětu povinného pro členy církví a náboženských společností.²⁶⁴ Děti, které jsou bez vyznání, nejsou do této výuky zařazeny, stejně jako žáci příslušející k vyznáním státem neuznaným. Rodiče (zákonní zástupci) mají zpravidla možnost své dítě z vyučování „osvobodit“.²⁶⁵ Žák (student) pak (po dosažení určité věkové hranice) může sám rozhodovat o své neúčasti nebo účasti na náboženské výchově.²⁶⁶ Jako nevýhoda této formy bývá uváděna přílišná vázanost na určité vyznání,²⁶⁷ případným zájemcům jiného vyznání či žákům bezkonfesijním zpravidla není umožněno přihlásit se do jimi zvoleného náboženství, což je možno považovat za omezování práva na vzdělání a informace.²⁶⁸

Druhou koncepcí je výuka náboženství jako předmět pouze pro přihlášené žáky (tedy současná česká úprava). Ta teoreticky může probíhat na všech školách základních, středních či odborných, v praxi se pak výuka uskutečňuje jen v místech, kde o ni projeví zájem minimální počet žáků.²⁶⁹ Žáka do vyučování přihlašují jeho rodičové (zákonní zástupci), po dovršení určité věkové hranice se pak může rozhodnout sám. Vyučování organizují pouze státem registrované

²⁶⁴ Tato koncepce se uplatňovala v ČSR do roku 1953, dnes platí v Německu, Rakousku a skandinávských zemích. Cf TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, s. 104.

²⁶⁵ Důvodem mohou být vážné výhrady proti pedagogickému přístupu učitele náboženství. *Ibid.*

²⁶⁶ Má možnost změnit své náboženské vyznání či být bezvyznání. *Ibid.*, s. 105.

²⁶⁷ Cf HRDINA, Antonín Ignác, *Náboženská svoboda v právu ČR*, s. 180.

²⁶⁸ Cf TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, s. 105.

²⁶⁹ „K vyučování náboženské výchovy kterékoliv registrované církve nebo náboženské společnosti mohou být přihlášení žáci (studenti) bez rozdílu své náboženské příslušnosti nebo příslušnosti k stavu bez vyznání.“ *Ibid.*

církve nebo náboženské společnosti.²⁷⁰ Církev či náboženská společnost obvykle pověřuje učitele náboženství, v případě odnětí tohoto pověření je škola povinna ukončit s učitelem náboženské výchovy pracovní poměr.²⁷¹

Třetím modelem je výuka náboženství ve školách (zřizovaných státem, krajem nebo obcemi) jako povinně výběrový předmět - alternován bývá etickou výchovou.²⁷² V tomto případě by žáci navštěvovali buď vyučování náboženství oprávněné registrované církve (náboženské společnosti) nebo by se účastnili hodin etické výchovy.²⁷³

Je třeba rovněž rozlišit dva základní způsoby vyučování náboženství. První je zaměřen ke křesťanské iniciaci pokřtěných („Gemeindekatecheze“),²⁷⁴ náboženská výchova v této podobě nahrazuje (v případě katolické církve) katecheze dětí k přijetí jednotlivých svátostí (svátost smíření, první svaté přijímání, svátost biřmování). Značnou nevýhodou této formy výuky náboženství je skutečnost, že dochází fakticky k omezování přístupu k tomuto předmětu žákům jiné konfese či žákům bez vyznání.²⁷⁵

Druhá forma výuky náboženství probíhá na systematickou prezentaci křesťanských hodnot, života církve a katolické nauky dialogickým způsobem s ohledem na kulturní hodnoty evropské civilizace („Religionsunterricht“).²⁷⁶

Kvalita přítomnosti církve (náboženské společnosti) ve školách často rozhoduje o hodnotě a významu její přítomnosti ve společnosti vůbec. Ve škole dochází k významnému formování lidské osoby, rozvíjí se způsobilost člověka žít ve vztazích, logicky myslet, kriticky posuzovat, úspěšně a účinně pracovat. Náboženská výchova proto tvoří významný aspekt evangelizačního působení církve.²⁷⁷ S ohledem na tyto skutečnosti a po obeznámení se s historickým

²⁷⁰ Podle úpravy konfesněprávního zákona č. 3/2002 Sb. patří právo vyučovat náboženství ve školách pouze církvím (náboženským společnostem) se zvláštním oprávněním.

²⁷¹ Cf. TRÉTERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, s. 106.

²⁷² *Ibid.*

²⁷³ Bylo by zcela irelevantní, jaké je žák (student) náboženské příslušnosti, nebo zda přísluší ke stavu „bez vyznání“.

²⁷⁴ Cf. AMBROS Pavel, *Církev, kultura, společnost, misie*, s.117.

²⁷⁵ Tento způsob vyučování vůbec nezohledňuje skutečnost, že mnozí rodičové, kteří se třeba explicitně k žádnému vyznání nehlásí, mají zájem o to, aby jejich děti byli seznámeni se základy Bible, křesťanskými hodnotami, případně církevními dějinami v historickém vývoji. V momentě, kdy se forma výuky náboženství zaměřuje na děti poločtené (a své vyznání praktikující), jsou tyto případní zájemci pochopitelně odrazováni.

²⁷⁶ Cf. AMBROS Pavel, *Církev, kultura, společnost, misie*, s.117.

²⁷⁷ *Ibid.*, s. 109.

vývojem výuky náboženství v českých zemích je de lege ferenda dle mého názoru nejvhodnější model povinně výběrového předmětu, který by byl vyučován formou seznamování žáků s základy křesťanské víry v dějinném kontextu naší civilizace a mravními hodnotami spojenými s křesťanskou tradicí.

Seznam zkratek

Cit.	citováno
Cf	confer (viz)
č.	číslo
čes. z. z.	Českého zákoníka zemského
č. j.	číslo jednací
čl.	článek
Ibid.	ibidem (tamtéž)
MŠANO	Ministerstvo školství a národní osvěty
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
mor. z. z.	Moravského zákoníka zemského
násl.	následující
odst.	odstavec
pís.	písmeno
resp.	respektive
ř. z.	říšského zákoníka
s.	strana
Sb.	Sbírka zákonů
Sb. z. a n.	Sbírka zákonů a nařízení (ČSR do 31.12.1948)
slez. z.	Slezského zákoníka
Sv.	svazek
tj.	to jest
tzv.	tak zvané
zák.	zákona

Literatura a prameny

- AMBROS, Pavel, *Církev, kultura, společnost, misie*, In: *Pastorální teologie V*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2002
- BEDNÁŘ, František, *Církev a stát*, Melantrich a.s., Praha, 1934
- BEDNÁŘ, František, *Sbírka zákonů a nařízení ve věcech náboženských a církevních v republice československé*, Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká, Praha, 1929
- BEDNÁŘ, František, *Toleranční patent*, Nábožensko-bohoslovecká knižnice, Hradec Králové, 1931
- BOGUSZAK, Jiří, ČAPEK, Jiří, GERLOCH, Aleš, *Teorie práva*, Eurolex Bohemia, Praha, 2001
- BUŠEK, Vratislav, HENDRYCH, Jaroslav – LAŠTOVKA, Karel – MÜLLER, Václav, *Československé církevní zákony*, díly I, II., Kompas, Praha, 1931
- DOLINSKÝ, Juraj, *Problematika vyučovania náboženstva na Slovensku v rokoch 1948 – 1973*, Dobrá kniha, Trnava, 2001
- ČORNEJOVÁ, Ivana, *Tovaryšstvo Ježišovo: Jezuité v Čechách*, Mladá fronta, Praha, 1995
- CUHRA, Jaroslav, *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha, 1999
- FUNDA, Otakar A., *Náboženství a škola* In *Pedagogika*, roč. XLV, 1995
- GABRIEL, Václav, *Obrázky ze školství českého a rakouského z XVIII. a XIX. století*, Matice lidu, Praha, 1891
- GEORGIEV, Jiří, *Mezi svéprávností a poručnictvím. K postavení k církvi v habsburské monarchii druhé poloviny 19. století*, str. 169-185. In: *Sborník*

- příspěvků z 22. symposia k problematice 19. století: Bůh a bohové: Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století, Koniasch Latin Press, Praha, 2003
- HÁCHA, Emil, HOETZEL, Jiří, WEYR, František, LAŠTOVKA, Karel, *Slovník veřejného práva československého*, svazek IV., Eurolex Bohemia, Praha, 2000
- HAMPLOVÁ, Dana, *Institucionalizované a neinstitucionalizované náboženství v českém poválečném vývoji*. In: Soudobé dějiny, VII-2-3/2001
- HAVELKA, Emanuel, *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*, Dědictví Komenského, Praha, 1910
- HAVELKA, Emanuel, *Ze života konkordatního učitele*, Dědictví Komenského, Praha, 1921
- HENNER, Kamil, *Rozluka státu a církve*, Český čtenář, Praha, 1923
- HOBZA, Antonín, *Poměr mezi státem a církví*, Bursík & Kohout, Praha, 1919
- HRDINA, Antonín Ignác, *Náboženská svoboda v právu ČR*, Eurolex Bohemia, Praha, 2004
- HRDINA, Antonín Ignác, *Texty je studiu konfesního práva – III. Československo*, Karolinum, Praha, 2006
- HRONEK, Josef, *Národní škola a katecheta*, Gustav Francel, Praha, 1931
- KADLEC, Jaroslav, *Přehled českých církevních dějin 2*, ZVON, Praha, 1991
- KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I.díl, Sfinx Bohumil Janda, Praha, 1929
- KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, II.díl, Sfinx Bohumil Janda, Praha, 1931
- LAMPARTER, Michal, *Svoboda náboženského vyznání a ústavní právo* In: Církev a stát (Sborník příspěvků z 5. ročníku konference), Masarykova univerzita v Brně, Brno, 2000

- LAMPARTER, Michal, *Svoboda náboženského vyznání v ČR* In: *Církev a stát* (Sborník příspěvků z 4. ročníku konference), Masarykova univerzita v Brně, Brno, 1999
- LNĚNIČKOVÁ, Jitka, *České země v době předbřeznové 1792-1848*, Libri s.r.o., Praha, 1999
- MALÝ, Karel, *Dějiny českého a československého práva do r. 1945*, Linde Praha a.s., Praha, 2003
- MIŠOVIČ, Ján, *Víra v dějinách zemí koruny české*, Sociologické nakladatelství, Praha, 2001
- MORKES, František, *Kapitoly o školství, o ministerstvu a jeho představitelích*, Pedagogické muzeum J. A. Komenského, Praha, 2002
- MORKES, František, *K historii českého církevního školství* In: <http://skolstvi.cirkev.cz/download/historie-ccs.doc>
- MORKES, František, Největší reforma v dějinách školství. In *Učiteléské noviny* č. 33, roč. 2004
- MORKES, František, *Politické zřízení školské z roku 1805*. In: Metodický portál, <http://www.rvp.cz>
- MÜLLER, Václav, *Náboženské poměry v Československé republice*, Občanská knihovna, sv. 66-67-68, Praha, 1925
- PABIAN, Petr, Protestantismus a náboženská svoboda: České evangelictví v 60. letech 19. století. In: <http://www.pribramska.cz/petr/pub/index.html>
- PAŘÍK, Arno, *Židovské školství*, In: <http://www.jewishmuseum.cz/cz/czvice7.htm>
- ŘEZNIČKOVÁ, Kateřina, *Študáci a kantoři za starého Rakouska (České střední školy v letech 1867 – 1918)*, Libri, s.r.o., Praha, 2007
- Soubor právních předpisů upravující poměr k církvím v Československé socialistické republice*, Ústřední církevní nakladatelství, Praha, 1962

ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české, obraz jejich vývoje a osudů*, I. svazek, Matice Česká, Praha, 1913

ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české, obraz jejich vývoje a osudů*, II. svazek, Matice Česká, Praha, 1918

ŠTENCL, Karel, *Republika Československá, Statistický přehled stavu populačního, hospodářského a kulturního*, Občanská knihovna, sv. 64-65, Praha, 1925

TRETERA, Jiří Rajmund, PŘIBYL, Stanislav, *Konfesní a církevní právo*, Jan Krigl, Praha, 1999

TRETERA, Jiří Rajmund, *Nová právní situace církví a náboženských společností v r. 1950*, In: *Sborník Stát a církev v r. 1950*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 2000

TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církve v České republice*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2002